

TAPURA PUTA E TE PUNA :

Tau Lms :

Baré J. François, *Tahiti, les temps et les pouvoirs*, 1987.
Ellis William, *A la recherche de la Polynésie d'autrefois*, 1972.
Gunson Niel, *An accouont of the Mamaia*, 1961.
Hoïòre H. Joël, *Te fariuraa e te Eepf*, 1998 ; *Veà Porotetani*, 2002.
Lange Raeburn, *Pacific journal of theology*, 1995.
Nicole Jacques, *Au pied de l'écriture*, 1988.
Newbury Collin, *Tahiti Nui*, 1980.
Saura Bruno, *Politique et religion à Tahiti*, 1993.
Temariiauma Gabriel, *Te hinaaro o te Atua i te nunaa Maòhi*, 2005.
Tuheiava Sylvia, *Code des lois*, 2005
Wilson James, *A missionary voyage*, 1797.
Zorn J. François, *La mission de Paris*, 1993.

Tau Smep :

Arbousset Thomas, *Te maa varua na te mau ètaretia*, 1864 ?
Atger Bernard, *Émile Atger, 1834-1909*, 2001.
Aua pipi heremona, *Puta Aua pipi*, 2003.
Brun Prosper-Purune òrometua, *Te haana tamai*, 1904.
Eepf, *Ture tumu*, 1963.
Hoïòre H. Joël, *Veà porotetani*, 1997 ; *Veà porotetani 2005*.
Lucas Tihiri, *Journal des missions évangéliques*, 1962-1963.
Saura Bruno, *Politique et religion à Tahiti*, 1993.
Smep, *Ture haapaòraa*, 1900.
Tuheiava Sylvia, *Code des lois*, 2005
Veà porotetani, *Veà faafetiiraa porotetani*, 1921 ; *Veà haamanaòraa reformatio*, 1955.
Vernier Henri, *Puai noa mai te vero*, 1986.
Zorn J. François, *La mission de Paris*, 1993.

Tau Eepf-Epm :

Eepf, *Ture tumu*, 1963 ; *Haapiiraa faaroo èvaneria*, 1981 ; *Rituria*, 1983 ; *Rata haaàti ARA*, 1963-2005.
Hoïòre H. Joël, *Veà porotetani*, 1997 ; *Veà porotetani 2005*.
Lucas Tihiri, *Veà porotetani*, *Veà òrometua*, *Tomite faaineine-tamau-raa*, 1994-2006.
Maraea Taarii, *Veà porotetani*, *Veà òrometua*, *Tomite faaineine-tamau-raa*, 1990-2006.
Raapoto Tamuera, *Veà porotetani*, *Veà òrometua*, *Aòraa*, 1963-1976.
Thorogood Bernard, *La discipline dans les jeunes églises du Pacifique*, 196 ?
Veà porotetani, *Te mau faaotiraa ARA-Eepf*, 1980-2005.
Veà fenua, *Dépêche*, *Nouvelles*, 1980-2005.
Vernier Henri, *Puai noa mai te vero*, 1986.
Tomite faaineine-tamau-raa, *Parau haapapa*, *Haapiiraa*, 2001-2006.
Tomite rautiraa pipiria, *Puta haapiiraa*, 1988-2005.
Zorn J. François, *La mission de Paris*, 1993.

TE PARAU O TE
MĀŌHI

Te toparaa iōa a te Māōhi Rautīhia e Teihotua e Tehaapapa

I mua i te iōa o te Ètārētia Porotetani Māōhi e ta na tītāuraa ia tātou, e tano e horoà i te tahi mau manaò òmua.

E faaòhipa na te mau metua i te parau o te ìo i nià i te tātuhāraa i te parau o te fenua, (Aimeo, Raiatea, Tahiti). I Raiatea, te vai ra te iō i nià, na Opoa e haere roa i Apooiti, te iō i raro, na Tevaitoà e haere i Fetuna. Te tumu o te tātuhāraa, no te haapāpū i te fenua e noho ra i reira ia au i to rātou huru e to rātou faanahōraa, to rātou tāāmuraā i te ôpu. I Tahiti, ua tapeāhia te parau o te Teva. Te vai ra te Teva i uta e te Teva i tai, hoē â rā manaò, no te huru o te taata e parahi i reira.

Te tahi tatarāraa no te parau o te ìo, e parau tumu no te raì e te fenua. Te mau mea e tatarā i te parau o te raì e te fenua (tei roto atoà te parau o te moana). Na teie tatarāraa e faaite i te manaò e vai ra i roto i te iōa e te huru o te vāhi i topahia te iōa. Te tahi mau hiōraa, te parau ia o te mau taata i topahia te iōa o te mau mea e āua haaāti ra, mai Teanuanua, Moana, Tehau...

Te manaò tumu e vai ra i roto i te maìriraā iōa, mai nià te haere i raro, no reira i « topahia » ai. Eita rā e faaea i raro. Te tītāuraa i te taata, te amōraa te taata i te huru ta te iōa e horoà ra, faaite ra. I roto i te taurāa te iōa, e tītāuraa atoà te reira. E tumu e tau i ai te iōa e e tapura òhipa atoà ta te iōa e tītāu ra, e e huru te tītāu ia faatupu e ia haapaò. E faaineineraa tāmau teie no te mau arataì e no te mau taata atoà e vai ra i roto i te E.P.M., e tītāuraa i te feiā atoà e ô e e farii i te iōa o te E.P.M.

Te mau manaò faaravaì a Tehaapapa

I te ARA i Moorea i ravehia ai te faaotiraā no te iōa. E toru tuhāa e vai ra i roto i teie iōa, e ua tātuhāa atoà te Tōmite Faaineineraa Tāmau i te haapiiraā i nā tuhāa e toru e ua tātuhāa atoà i te tau. Te tau matamua, mai te haamatarāa ia o nā parau e toru ; te piti o te tau, te taeraa mai te mau veà tonō Lms e Smep, e te toru o te tau, to te E.E.P.F. e tae mai i te E.P.M.

Aita te tōmite e tiāturi ra, tei ia na te mau mea atoà. Te vai atoà ra te mau manaò i roto ia tātou, e e haafaufaa tātou i te mau manaò e vai ra i roto ia tātou paatoà. Te tiāturiraā, i te mahana pae, e roaa ia tātou te raurāa o te mau manaò i nià i nā tuhāa e toru.

TE PARAU O TE MĀŌHI HOU TE MITIONARE
rautihia e Teihotua

Te tereraa

- i) Ômuaraa
- ii) Tāpupuraa: e 3 pupu
- iii) Amui no te tauà parau
- iv) Pūdhuraa

Ua faanahohia e 3 pupu no te feruri i nā uiraa e 3.

Uiraa 1: e aha te mau parau tumu i haamau i te parau o te Māōhi. Te parau tāpiri i ôperehia na te pupu 1, te rahuraa Taarua i te ao ia au te faaiteraa a Teuira Henry (āpi 346-347). Te titauraa, ta tātou hiōraa i te huru no to Taarua hamaniraa i teie ao, tei riro ei tiātuiriraa na te Māōhi i te parau tumu i haamau i te parau o te Māōhi.

Te parau tāpiri a te pupu 1 : Te parau no te rahuraa Taarua i te ao (Teuira Henry, Tahiti aux Temps Anciens , (PSO 1), Paris: Musée de l'Homme, 2000, āpi 346-347, e parau i faatiāhia e nā tahuà nui o Porapora, o Pao-raro i te matahiti 1822 e Rai-tupu i te matahiti 1824, e Tamera, tahuà nui no Tahiti i te matahiti 1833)

I noho maoro na Taarua i roto i to na ra paa. Mai te huoro mau ia te menemene, e te taaminomino ra i roto i te àere, mai te pō tinitini mai ā. Aore rā, aore marama, aore fenua, aore mouà, te vai àreàre noa ra. Aore taata, aore pūaa, aore moa, aore urī, aore peu oraora, aore tai, aore vai.

Ia tae rā i te hoē tau, te patapata ra Taarua i to na ra paa i roto i to na nohoraa piri, afa aè ra, parari aè ra. Ua unuhi aè ra Taarua, tū noa atu ra i niā iho i te paa e ua pii atu ra: " O vai tei niā na e?" Aore reo i te parauraa mai! "O vai tei tai na e? O vai te uta na e?" Aore reo i te parauraa mai!...

E vevovevo anaè no to na iho reo, e ati noa aè, aita atu.

Taò atu ra Taarua " E te papa e, a nee mai!" Aore rā e papa ia nee atu. Ua taò atu ra, "E te one e, a nee mai!" aore rā e one ia nee atu. Riri atu ra i te mea aita o ia i faarohia.

Huri iho ra i taua paa no na ra, faatiā iho ra i niā ei àpu no te raì, topa atu ra i te iōa o Rumia. Rohirohi atu ra, e ria rii iho ra, ua unuhi atu ra i te hoē paa hou o te vehi ia na iho, rave iho ra ei papa e ei one. Aore ā rā i maha to na riri, rave atu ra i to na tuamoo ei pānāi mouà, to na àoò ei pūrou mouà, to na manava ei patii ata marevareva, to na toahua e to na iō ei pori fenua, to na rima e nā avae ei faaetàeta no te fenua ; to na maiūu rima e te maiūu avae ei àpu e ei poa no te iā; to na huruhuru ei rāau ei nanaihere e ei rāau tāfifi, ia ruperupe te fenua; e to na āau ei òura e ei puhī no te vai e te tai; e ahu atu ra te toto o Taarua, mareva atu ra ei raì ùteùte e ei anuanua.

Areà te ùru o Taarua ra, vai moà noa atu ra ia no na iho, te vai ora noa ra Taarua i te hoē tino ino òre. O ia te fatu o te mau mea atoà. Ateatea, tupu raa atu ra.

A rahu Taarua i te atua, a ria roa na ra te taata i rahua, ia Tū mā Taarua.

Mai ta Taarua ra, e paa ia, o ia hoì te àpu, e àpu hoì to te mau mea atoà nei.

E àpu te raì, oia te aehai, i faanahohia e te atua te rā, te marama, te tua taa, e te hui tarava, a te atua.

E àpu te fenua nei no te òfaì, te vai e te rāau o te tupu mai.

To te tāne nei àpu, o te vahine ia, no te mea na reira mai o ia i te ao nei ; e to te vahine nei àpu, o te vahine ia, no te mea na te vahine o ia i fanau. E òre e hope te taìd i te àpu o te mau mea o te ao nei."

Uiraa 2: i roto i te peu hīraa fenua a Tāfaì, e aha te mea e tano e parau no te Māōhi. Te tumu i tapeàhia te parau o Tāfaì, no te mea, e taata no teie pae o Tahiti. Te manaò tumu, e tūtonu i niā i terā peu no te hīraa fenua a te aito. Ua tāpirihia atu te haapotora a te parau o Tāfaì, e tano rā e hiò i te taatoàraa o te parau i roto i te puta a Teuira Henry.

Te haapotora no te àai o Tāfaì :

E Aito o Tāfaì no te pae i Māhina. E taata herehia e te mau Atua. Ua pūpū-atoà to na metua vahine i te mana i roto ia na, no temea, no te pō mai to na metua vahine.

Te òhipa rahi ta na i rave, te tāpūpūraa ia i te uaua o te iā ra o Tahiti iti. Oia, o Moorea nei. I muri mai, ua haere o ia i Maiào iti. Tāpūpū atoà i te uaua o Maiào, ia faaea i te haùti. Fano atu ai o ia i Tetiàroa e hī i taua fenua ra. Mai reira, haere roa atu i te mau motu e tae roa i Maareva mā. Inaha, fano roa atoà o ia i te mau fenua Vaihī. Ua hī mai ia Vaihī, la Maui e te toea o te mau fenua i reira.

Uiraa 3: ia au te peu i ravehia e te huiarii e te mau àrioi, e aha te fifi ta te reira e faaite noa ra i te mau aratai.

No te haapupuraa, na òutou e māiti i te pupu, e faatano rā i te faito e 6 taata e 2 pupu, e hoê pupu e 7 taata.

Te mau manaò i matara mai i roto i te feruriraa a te mau pupu

Pupu 1

Taaroa, te Atua, na te iòa e faaite i te huru o Taaroa.

Te àpu, te papa. Aita te parau o te vahine i faaitehia, aita i faanaìnaìhia, te vai atoà ra.

To Taaroa horoàraa i te mau mea atoà, mai te huruhuru ta na i horoà no terā e terā.

No reira te manaò no te iòa, Taaroa, ua horoà roa ia na.

Te Māòhi, ia hiò àmui, aita e faufaa i rapae ia Taaroa, aita e tiiraa i rapae. Te fenua, o te Atua tei horoà roa ia na. Te reira te hiòraa mā. Eiaha e haere i rapae, tei roto noa te mau mea atoà.

Ia faaauhia i te faatiàraa a te Tenete, te vai ra te taaèraa no te huru tupuraa, mea parau noa. Ta Taaroa, o na iho tei horoà ia na.

Faaravairaa a te rauti: mea tano te hiòraa a te pupu. Aita i horoàhia te taatoàraa o te mau parau e au no te tataraa i te parau o te Taaroa. Te manaò tumu, i roto i te rauraa o te mau faatiàraa, e hoê ihoà i te haamataraa. I te haamataraa, na te hoê i riro mai ei mea rau.

I muri mai i te parau o Taaroa, te vai ra te parau o te mau atua, te aitu. Te manaò tumu e tano e tapeà, i te haamataraa, ua hamani Taaroa i te fenua, ua na mua i te hoê, e i muri mai te ao, e i muri mai te mau atua e na muri roa te parau o te taata.

Te vai ra te tahi parau na to Raro e tei riro ei àimaroraa na rātou e to Tahiti. Te parau no te A. te A uta e te A tai, te A raro, te A nià. Te manaò tumu, te A, te fatu o te vāhi no reira mai te roaaraa. Ia parauhia te Atua, te fatu o te mau mea atoà. Te Atua, te A e tu i te A.

te parau o te taata, e tuhaa ta te taata i roto i te ao i rahuhia e te Atua. i roto i te parau o te taatiraa ta tātou i hiò mai, te titauroa, ia tāpiri te raì e te fenua. Te tuhaa a te taata, te tāhoèraa i te òhipa i haamata mai. Te taata, te tuhaa o te iri o te Atua i te haereraa mai, na reira te parau o te vahine, o Hina i faataahia mai e te mau atua. te titauroa i te taata, ia taa maitaì, ia pāpū te tumu i taata ai no te mea e taaè o ia i te mau mea atoà i rahuhia e Taaroa. I roto i te tatararaa i te parau o te Māòhi, a taa noa atu te tatararaa i matauhia, i roto i te faatiàraa i ta Taaroa rahuraa i teie ao, te tuhaa a te taata, te faatūàtiraa i te mau mea atoà i rahuhia e Taaroa.

Tahiarai: te iòa o te Atua i horoàhia, e iòa mau anei. Te vai ra te taata i piihia, o Taaroarii, Taaroa nui. Te vai ra anei terā auraa, e Atua taaè roa o ia. Te manaò, te haamauraa te taata i to na manaò i nià i te iòa mai ta na e rave ra i nià i te iòa ta te pipiria e faaite ra, Te Vai nei Au e vai nei au. Aita i ateà roa i terā mau manaò i faahitihia i nià i te parau no te faataaraa, te haereraa i rapae.

Iteraèra: te vai ra anei te tahi taaèraa i rotopū i terā iòa o Taaroa e o Tumātaaroa, te vai ra anei te parau no te tūmāraa i te tahi.

Taahitua: te vai ra anei te tūàtiraa i te parau o te tii. No roto mai anei te parau o te tii i te taaroa.

Teihotua: no te iòa Tūmātaaroa, e toparaa no nā atua e piti o Tū e o Taaroa, o Tū e tahuà na Taaroa. Ia haere i nià i te manaò no te tūmā, e na hea o Taaroa e tūmā ai ia na iho, o Taaroa terā e tūmā i te tahi.

Te parau no te tii, e iòa no te taata matamua i hamanihia. Te tii i taraihia e te taata, no te haamanaò i terā manaò e tii i te Atua ia haere mai i te ao o te taata. No te taata matamua o Tii,

ia faaauhia i te taata matamua i roto i te Faaauraa Matamua ta te Tenete e faaite ra, e parau ia no te vāhi no reira mai o ia i te hamaniraahia.
Te parau o Taaroa, e tano e tūtonu i niā i te tapura òhipa e titauhia ra, eiaha e haamau i niā i te iā.

lotua: te parau o Taaroa, e te parau o Iehova ta te puta Etoto e faaite, ia hiōhia te auraa tumu, e òhipa ihoā to na haamataraa, e "*haya*", rahu. Na te taata i faaiā. No Taaroa tei riro ei iā taaē roa. Ua rave mai o Repeta i te tuatāpaparaa no terā iā Taaroa e no Iehova.

Tahiarīi v: no terā parau ta Teihotua e tuhaa ta te taata no te faahope i te parau o te Atua. ia faaauhia te haapiiraa no te taatiraa, no te mea aita i roaa i te rahu e te mau atua i te faahope i te òhipa i ravehia e Taaroa, ua titauhia te taata ia faahope i te tuhaa a te atua. no te parau o te taata, e taata, e tano e faatūāti i te parau o te ata tei riro ei hohoā. E hohoā taaē to te taata i to te animara e te rāau. Te titauraa a te Atua i te taata, ia taa te taata i te òhipa i titauhia ia na, ia òre, e hua nane. Mea taa maitāi te òhipa ta Taaroa i titau i te taata. Te tahi auraa no te taa, te faataa, te pāpū, te haa pāpū.

Pupu 2 : te parau o Tāfaì

Te peu i ravehia e Tāfaì, e taata no te moana, e ratere, te ìtehia te ìte, te paari e te aravihi. Te haamauraa ta na tapaò i niā te fenua tei riro mai ia na.

Uiraa: te hīraa e taahiraa āvae o te arii i niā i te fenua. Te vai ra anei to rāua tūātiraa .

Iteraera: aita anei e ìtehia ra te tahi manaò nounou, e aore e èiā.

Tehau: ua uiui atoà te pupu aita anei e t_àtiraa i te òhipa haru fenua a te pāpaa.

Tahiarīi: aita anei e t_àtiraa i niā i te parau no te hoēraa, te tiāturiraa ia āmui te fenua, ia piri, ia hoē aē fenua. Ia hiōhia te tahi tatararaa a to Raiatea, ia āmui te ao tea i te ao uri, aita anei e faaite ra i terā manaò tāhoē.

Faaravaīraa a te rautī

E mea rahi to tātou parau no roto i te tau hou te mau mitionare. I niā i te parau o Tāfaì, te vai ra e piti manaò : te tūairaa i rapae, no te mai, e te hutiraa i rapae i te miti, ia pohe te ìa, e ora ia te taata e hī ra. Ia pohe te ìa, e ora ia te taata. No te peu i ravehia e Tāfaì, hoē ā anei manaò. E parau no te fenua. I roto i te àai, tei raro te fenua i te moana e te hoē fenua e vai i raro i te tai, e pohe o na. Te raveà e ora ai, e āfaì ia na i niā, e faaora i te fenua. No reira te peu i ravehia e Tāfaì, no te faaora i te parau o te fenua, e āfaì i niā. I roto i teie peu i ravehia e Tāfaì, eita to Raro e ô, o Tahiti noa, o Moorea, o Maiào, o Tetiaroa, o Tuamotu. Te manaò tumu, no te tāmuraa i terā mau taa motu, ia āmui, ia tāhoē, no te haapuai ia òre ia roaa i te haru, no te pāruru ia na i to Raro. Te tahi parau aita e tauahia, e taata herehia o Tāfaì e to na mau atua. Te tahi ia manaò e tano e tapeà i roto i te parau o te aito, e taata herehia e te mau atua. Ia òre te manaò ia mau noa i niā i te parau no te ìte, te paari.

E feia tere te aito i te matamua, e ia tere, e tari o ia i te māa, te animara, e ia tapae i te hoē vāhi, e tanu, e faa-àere i te animara. E tano e faatūāti i te tahi tatararaa a Ch. Manutahi no Papenoo, tei parau e, no roto mai te taata o teie fenua i te tahi fenua pihia o Mu, tei moē i te mau pae Tuamotu. Ua papa o ia i ta na tatararaa i niā i te paparaa o nā raì hoē ahuru i ìtehia i Anaa, e te vai ra te tahi mau tupuna tei pihia o te mau Mihi. Te vai atoà ra te tahi tatararaa i haapiihia e te tahi mau àivanaa no Patitifa, o tei parau e, no Savaii Lapitas to tātou tumu, tei tere mai i ô tātou nei e ua topa nā iā e toru, Savaii, Upolu e Vavau i te mau vāhi ta rātou i tapae.

Te manaò tumu e tano tātou e tapeà, te ìteraa no roto mai tātou i te parau o Taaroa. No te parau o te hīraa e te tāahiraa āvae o te arii, te vai ra ihoā te taaēraa, te taahiraa, no te haapohe, faaēre i te tahi.

Pupu 3

Tei roto i te arii te pohe e te ora o te taata (aratai) ia fifi anaè te nūnaa, tapaò faaite te fifi ra te aratai. Uiraa: o vai te tumu o ta tātou aratairaa, te Atua anei e aore ra, te faanahoraa.

Iteraèra: ia moèhia te atua i te arii, e fifi te tupu mai. Ia vai noa te Atua i mua ia na, e haamanaò o ia i te maitai o te Atua e te nūnaa

Teihotua: te tahi ture i horoàhia i te arii, tei ia na te faaoti i te parau o te taata. Ia faahoì tātou i te haamataraa o te taata, ua mauhia te reira i roto i te arii. ua moèhia te tumu o te pohe e te ora, i te Atua. te tahi fifi, ia tae te nūnaa i te haamauraa i te parau no te ora e te pohe o te taata i nià i te òrometua. te uiraa, no tātou i teie mahana, i mua i terā huru aratairaa, te riro noa anei ei aratai. Te tuhaa a te aratai, te faaìteraa i te eà, te raveà e tae ai, haere i te vāhi e hinaarohia ra, te haereraa i roto i te ora. Aita anei i tae i te tau e tano ai e faanaho faahou i te parau o te aratai.

Taahitua: te tiàraa o te taata, te hui arii, te arioi e tātou, te uiraa na vai i maiti i terā tiàraa, na oe noa anei e aore ra na te nūnaa i tuu ia oe i nià i terā tiàraa; te tiàturiraa, na oe iho i maiti, faaoti e haere i nià i te tiàraa. Te hiòraa e faahitihia ra, no te tau o te huiarii, na te nūnaa i haere i nià i tera manaò.

Iteraèra: te vai ra te hiòraa a te taata i nià i te aratai; te vai atoà ra ta te aratai faanahoraa ia na iho i tae ai te taata i nià i terā faito. Te tahi mau hiòraa, no te mau aratai o te pupu i faaatea i Raiatea.

Teihotua: ia faatura i te ūpoo teatea.

Taarai: te parau o te tahi o te mau aratai, te parau o te fare uira

Teihotua: no te parau o te Māðhi, ua tae terā hiòraa i nià i te hui tahuà, e te hui arii. te uiraa, o vai terā e rave ra, te Atua anei, te taata.

Tehaapapa: te vai ra anei te tumu i faatuati ai te parau o te hui arii e te tahuà.

Tahiarai: ua tahoèhia te mana o te tahuà i te mana o te arii. I teie mahana, te ìtehia ra te haruraa te mana. Te haamanaò ra i te parau o Taura, i te taima a tatarahia ai te mana arii, no to na raveraa i te tahi mau òhipa tano òre, te parau ra Tavita, "e taata faatahinuhia e te Atua". Te taima a hahi ai te tahi arii, te vai noa ra terā mana i nià ia na. Na reira atoà te òrometua, noa atu aita faahou i nià i te tiàraa, te vai noa ra te tiàturiraa o te taata i te taata i faatahinuhia. Te vai atoà ra te tiàturiraa o te taata i nià i te parau no te faaoraraa mai. Te tahi hiòraa, no te patoìraa te Etārētia i te atomi, tau taata tei pepe, tei pohe i roto i terā òhipa.

Iteraèra: mea ino terā hohoà mana.

Teihotua: aita te mana no te faaoti i te pohe e te ora o te taata i horoàhia e te Atua i roto i te arii.

Iteraèra: i roto i te tahi òhipa i tupu i Maupiti e te tahi mau peu a te taata, ..., te ìtehia ra e, mea rahi to tātou mau taata e tiàturi ra i terā mau òhipa, hoè avae to rātou i te fare pure, hoè i te tahuà.

Teihotua: na te fanau e faataa i te parau o te hui arii, te raatira e te manahune. I matara ai te parau no te òpu tahuà... No te parau o te orometua, te vai ra te parau o te titauraa, to na fariiraa i te pee i te mau faaùeraa a te Atua.

Tahiarai: ia hiòhia i teie tau te parau o te aratai, ia fifi te aratairaa, e fifi atoà te taata, ia fifi te mau aratai o te fenua, e pee roa te fifi i roto i te oraraa o te nūnaa.

Tehaapapa: i roto i te mau feruriraa a te Etārētia, e hiòhia te fifi o te tahi pae, e tano atoà rā e hiò i te parau o te mau aratai, na rātou iho e hiò ia rātou.

Teihotua: e tano e hiò i te parau tei reira tātou i te taviniraa. No te Teva, te vai ra to na faataraa, ia hiòhia te parau o Tautira, e hiò i to na parau i roto i te Teva, eiaha e hiò i roto i te parau o Teaharora.

Te Māōhi e te faaroo āpī

I. Parau ōmuaraa

20 mn no te haamanaò i te mau parau i hiòhia i te farereiraa matamua e no te ōmua i te piti o te farereiraa

II. Feruriraa pupu

E piti pupu e e 40 minuti e faataahia no te pāhono i nā uiraa e piti,

1. ua ôhie anei te nūnaa Māòhi i noho na i te tuhaa 1 i te fārii i te faaroo āpī i taitāhia mai e i porohia e te mau veà tono peretāne i roto i nā matahiti e 90.
 - Mai te peu ê, no te aha e aore ra na te aha i faaôhie.
 - Mai te peu aita, no te aha e aore ra na te aha i faataupupu.
2. i te tau o te mau veà tono farāni, i te roaraa o nā matahiti 100, e aha te huru e e aha te tahi mau tapaò e faaite ra e ua fārii te nūnaa Māòhi o te tuhaa 1 ia riro ei mau mero pāpū no te Etārētia Evaneria no Porinetia Farāni.

III. Vauvauraa e Tauàparauraa i nià i nā pāhonoraa e piti

40 mn no te vauvau e no te tauà parau i nià i nā tumu parau e piti

IV. Faaravaàraa e faaineineraa no te toru o te tuhaa

20 mn no te horoà i te tahi mau manaò faaravaà i te mau parau i tauà-parau-hia e no te faaineine i te toru o te farereiraa.

Ômuaraa

Mauruuru no te haamanaðraa i to tātou taàmuraa e te fenua i reira tātou e ìte ai i to tātou māðhira.

Ua hiò tātou i te parau o te Māðhi na roto i te hoìraa i te tau no te mau aito, tei faaite i to rātou huru piriraa i to rātou atua. Ua tūtonu na tātou i nià i te parau no Tafaì e te mau âài e faatià ra i te parau no te mau hui aito e tei faaite mai e, i riro na to tātou nūnaa ei feiā ratere na terā fenua e terā fenua. Te pehepehe atoà ra te tahi mau âài i te parau no te mau aito i faariro i te tohora, te mað e te honu anei ei taura no terā ôpu fetii e terā mataeinaa. Te vai atoà ra te parau no te mau raveà taaê ta te mau hui aito i faaðhipa mai te hīraa i te fenua. Ua pāpū atoà hoì te parau no te vaa hoê e aore ra te vaa tauàti tei taraihia ei faurað haafārerei i to terā e terā motu. E feia ratere, e feia tere moana to tātou mau tupuna. No reira mai te tahi peu tei haamau-roa-hia, e tei riro ei peu tumu e tei tāpeàhia mai e tae roa mai i teie mahana, te fāriira ratere.

Ia tapae rātou i te tahi vāhi, e haapāpū rātou i to rātou taàmuraa i taua vāhi. Mai teie tuhaa 1, tei reira òutou i te parahira. Teie te tahi tuhaa i fārii i te mau ratere i roto i te roaraa e 30 matahiti hou te taeraa mai te mau veà tonu. Ua ineine maitaì te nūnaa o teie tuhaa no te fārii i te ratere, ua haapiihia e ua rau te mau rātere ta rātou i fārii na. Ua haamatauhia rātou e ia tae i te hoê mahana, e tae mai te mau tamarii a te tumu nui, e haere mai te mau fanauà moà a te tumu nui..

Ua haapiihia te nūnaa, ua faahepohia rātou e haere e fārii i taua mau ratere ra. Ua matau te nūnaa i te fārii i te ratere e ia au te tahi mau faatiàraa, topa na rātou i te tahi mau iða mai te mau “meià roaroa” e ua haamatau-atoà-hia rātou i te faaineine i te mau tamahine âpī no te fārii i te mau ratere. O te hohoà mau i tāpeàhia e teie mau rātere e ta rātou i faahoì i to rātou fenua. I vai noa ai terā faahohoàraa i to tātou fenua i te ara ei haamoemoeāraa i te mau rātere e tae roa mai i teie mahana.

I te taeraa mai teie mau mitionare, ua taui rii te faanahoraa, no te mea, e huru taaê to rātou, aita e raveà e hautiuti ai, noa atu te mau peu fāriira e faaitehia i mua i to rātou aro.

E tano e haamanað atoà e, na mua noa aè te taeraa mai teie mau mitionare, tei roto te nūnaa i te haamatauraa ia rātou i te tahi atua âpī no Raro mai o Oro, e tei roto te mau arii i te tāputoraa e te àimarōraa o vai te fatu i teie atua. Te tae mai nei hoì teie mau veà tonu e to rātou huru taaê e ta rātou hoì faanahoraa âpī e te atua âpī.

Ua ìtehia rā te aravihi o teie mau veà tonu tei ìmi i te taata e tano maitaì no te hutiraa i te taata ia rātou ra, ia fārii te taatoàraa i teie faaroo âpī.

Te mea e tano e hiò i roto i te mau âài e faatià ra i te huru no te taeraa mai te mau veà tonu e te huru hoì o te nūnaa i mua i teie faaroo âpī, e tano e parau e, ua pata-noa-hia te mori i nià i te ôpu hui arii o Pomare, ua haamoèhia rā i te pata i te hohoà o te nūnaa e te faaroo i to rātou manað. E ia hiðhia te mau ðhipa e te mau àrora i tupu, e tano e parau e, e ère i te mea ðhie te fāriira i teie haapaðraa âpī.

No reira, e tāmata tātou i te imi, no te aha i òre i ðhie ai te fāriira i teie faaroo âpī. E tāmata atoà tātou i te tūtonu i nià i te mau ðhipa i tupu i Tahiti nei. E tano atoà e haamanaðhia te huru o te nūnaa, te mau àrora i tupu na i Mahaena, Papenoo, Fautaua i te tau o te mau veà tonu. Ua tae roa atoà te reira mau àrora i te tau a haamauhia te Hau Tāmārū a to Farāni. I pīhaì iho i te mau àrora i tupu i te pae no te oraraa vaamataeinaa, e tūtonu atoà i nià i te huru o te nūnaa i mua i te mau haapiiraa i horoàhia e te mau veà tonu, e mea na hea to rātou fāriira i teie faaroo âpī. I roto i nā tau maoro e piti, te tau o te mau veà tonu peretāne e te tau o te mau veà tonu farāni, teie te uiraa :

- 1) Ua ðhie anei te nūnaa Māðhi i noho na i te tuhaa 1 i te fārii i te faaroo âpī i taìtaìhia mai e i porohia e te mau veà tonu peretāne i roto i nā matahiti 90.

- Mai te peu ê, no te aha e aore ra na te aha i faaðhie.

- Mai te peu aita, no te aha e aore ra na te aha i faataupupu.
- 2) I te tau o te mau veà tonono farāni, i te roaraa o nā matahiti 100 matahiti, e aha te huru e e aha te tahi mau tapaò e faaite ra e ua fārii te nūnaa Māòhi o te tuhaa 1 ia riro ei mau mero pāpū no te Ètārētia Evaneria no Porinetia Farāni.

E tūtōnu i nià i te parau no te nūnaa, te parau no te vahine, tane, te ôpu fetii anei e te vai atu ra mā te faaea noa i roto i te tuhaa 1 nei.

Te faanahoraa no te feruriraa pupu: e 2 uiraa, e 4 pupu, e 40 mn no te feruriraa.

Pahonoraa e Tauàparauraa

Pupu 1

- 1)-E, Fārii ôhie te māòhi o te tuhaa 1, na roto i te raveà, te fāriiraa te mau pahi o te ratere
- 2) Te haamanaraa te ture Tumu
Te papetito
Te arii Pomare

Pupu 2

- 1) Aita i ôhie :
- * Afairaa mai te tahi faanahoraa âpi ; tiaturiraa-Faaroo âpi;
 - *Haapiiraa i te Reo
 - *Faaineineraa i te nūnaa no te tahi ôhipa âpi
 - *Te mau peàpeà i roto i te haruraa i te faatereraa fenua
 - *Taaêraa o te mau mitionare e te tahi atu mau horo pahi i na mua mai (tauiraa i te mau àva-maa-tauihaa)
- 2) Te mau tapaò e ua fārii
- Mau paturaa fare pure
 - Haamauraa i te mau paroita
 - Te rahiraa Pureraa
 - Tuaroi-Haapiiraa tapati
 - Aufauraa Mē : Te iti o te raveà+Rahi o te Horoà
 - Horoàraa Fenua Papenoo-Hitiaa

Pupu 3

- 1*Horoà-raa-hia te nūnaa fenua
Tiahi-raa-hia nā veà tatorita. Faaineineraa i te veà tonono.
- Te tiaturiraa
 - Te tahi mau peu (haapoheraa tamarii)
- 2* Ua ineine noa
Te haa-paroita-raa
Horoàraa fenua no te pāroita.

Pupu 4

- Tau Peretāne :
- *E, Ua fāriihia te mau veà tonono i Mahina
 - *Ua Papetitohia o Pomare 2 i Arue
 - *Ua patuhia te tahi fare pure rahi i Arue

Tau farāni:

- *Ua haamauhia te mau paroita- mataeinaa

- *Ua pupu te mau ôpu fetii i te fenua
- *Ua patuhia te mau fare pure-fare âmuiraa, fare òrometua

Tauàparauraa

Tahiarii :te vai ra te parau no te tahi vâhi faaineineraa no te mau veà tono i patuhia na i Papenoo, fare rahi roa aè i Tahiti nei, o Pitohiti te iða. Te tumu, no te hitiraa mahana, i ô e faahiti hia ai te maramarama i nià i te mau mitionare. Te faufaa, ua tâpeàhia mai te ioà e ua tuuhia i nià i te fare heivaraa a te òire.

Iteraèra :Ua faaruè râtou i te hiti, terà i toe mai, ua haere i Moorea. Te vai ra te tahi motu i Raiatea, no te etârétia. Aita i manuia te mau òhipa , te vâhi faaineineraa i te fare mitionare, na tumaraa te haere raa atu. Te vai mau ra terà manaò e horoà i te fenua. I te pae no Huahine, na roto ia i te arii, noa atu te mau aroraa. I te tau no te peretâne, i mau ai te tuhaa. 1. Ia hiðhia te òhipa i tupu, ua taahuri paha i te pae no te farâni.

Tahiarii : Te paturaa fare i muri noa mai i te patetitoraa o Pomare i te matahiti 1921. Te otiraa terà fare pure o Papaoa, i reira o Pomare te hoiraa mai.

Emma : Ua patahia te mori i nià ia Pomare. E tano atoà rā e faahiti i te parau o te tahi mau taata no roto i te nūnaa, mai ia Oito e o Tuahine e tae noa atu te feiā i fārii i te tiāraa veà tono no te tere na te mau fenua atoà. E ère i te mea ôhie i te nūnaa i te tomoraa i roto i teie faaroo âpī. Te fāriiraa i te ahu, e te haapaeraa i te vai tahaa noa to râtou mau tino. Ua tūrori te feruriraa o te mau mitionare, aita i roaa ia na i te fārii i terā faito àhu. Ua auraro rā i terā huru to râtou. Te vai ra te ôhie no te fāriiraa i te horoàraa fenua, no te mea ua haapiihia. Ia fārii o ia e fārii pāpū. E patu i terā mau mea rarahi. Horoà i te mau mea atoà.

Mauruuru i terā mau manaò. Te toe noa ra a te tahi mau manaò e tano e māmī. Na te huru hamaniraa o te vahi e te fenua e tauturu i te fāriiraa.

I terā paeàu faaterehia e Porionuu. Ua roaa ia Pomare mā Te Ono-e-tau e te Porionuu. Teie pae ihoā tei fārii, areà i teie pae Afaahiti mā, ua taàmuhia ia i te Teva e te Oropaa. Te tumu i òre ai i fārii, te fenua e te faaroo, mea piri rāua. Ia papa anaè te Māðhi i to na tiàturiraa, No te huru faanahoraahia te nūnaa...

Pupuraa fenua : e ère no te mea e mitionare, o ta na i fārii, mai te peu eita o na e fārii, eita e horoà i te fenua. Aita i âtea i te parau no te purutia i roto i te pīpīria. Te peu ta te reira e faaite noa mai ra, e 2 taò puru : aupuru, tià : fāriihia no te pātia i to na pūhapa. no te tahi tau. E peu tumu na teie nūnaa. Hoê a e te tatorita tei tae mai e ua faahòihia.

Teiva : Te aufauraa mē

Tehaapapa : Manaðnað i terā tâpað i Arue. To tātou parau. Faanahoraa na te poritita. Te huru raveraahia. Terā te mea i vaiihohia mai. Te tiàturiraa a te tahi pae, e tapað maitaì terā. E arau faaino i te ôpu fetii.

Te toeà o te fetii, ua ani matou te AT. Mea au ae ia tâpeà . To Joinville, e tatara.

Iteraèra :Terā ihoā to na huru. Te reira hohoà o te arii. E inu ava.

Teiva : Ua mauruuru roa te mau vea tono i te reira huru o te Arii no te faaòhie i te hooraa ava.

Tehau : Mea maitaì ia tâpeà noa tātou i te reira.

Emma : Mauruuru no teie mau tapað ; ua tae te arii i terā faito, ua tae atoà i roto i te nūnaa. Te fifi ta tātou e ìte ra i terā ra tau. E tano atoà e parau e, ua riro ei tapað faaite i te haaviraa, te òhipa tāvīrīraa i ravehia.

No te taò pāroita, e taò hereni teie, i faaòhipa na no te tahi pupu taata ê e ratere i te hoê vâhi. Ei hiðraa : te rātere, e pupu taaê no rapae mai e faaea mai i te fenua e tae atu ai te taime e hòi ai. Ua tae roa terā faanahoraa i roto i te etârétia. Ia pii tātou ia tātou ei pāroita, ua riro tātou ei taata ê io tātou iho. Ua fārii tātou e te haapūai ra i te parau no te paroita.

Teiva v : Pāroita, e pupu taata no rapae, fare pāroita : eita e òre no terā huru manaò, haere mai e haere atu.

Iteraèra : mauruuru no teie mau tatararaa, e tano e faahòì te auraa i nià i te taò.

Haamanaò i te tau no te mitionare farāni. Na te apooraa tavana, e ani i te hoê mitionare farāni, ua hiò rātou i te faaroo porotetani e te topa noa atura, e te rahi noa atura te òhipa inuraa ava. Paturaa fare pure no te oraraa faaroo. Imi i te mau raveà haamau i te marae. E peu Māòhi, ua paèpaè i te reira òhipa. E tito rāua. Paturaa i te tahi vāhi no te âmuiraa faaroo. Te vai terā peu ta na, e faataui na na ae. Eita e moè ia u te huru o te Māòhi, te faairoraa na na. No te mea ua faarahia mai e te Atua.

Te huru o te Māòhi, ua haaMāòhihia te porotetani e aore ia ua haaporotetanihia te maòhi.

Iteraèra : No terā parau a teie tohu : E tae mai te tahi atua puai aè ia ù. Te uiraa mai te peu e to na atua o taaroa, aita ia to rāua e tūàtiraa. Hoê o na ihoā ia.

Tehau : E peu ihoā na na, e fatu o na i ta na fare. Te tiàturiraa, e Atua to na, eita tātou e tano e hiò noa i te pae faaroo i te pae atoà ra no te oraraa totaiete. Te auraa, e tano e faataa i te òhipa a te etārètia e ta te poritita.

Tahiarīi : Tau farāni, haapāpū i terā tauraa, paturaa i te fare pure i nià i te marae. Te reira te tahi huru tiàturiraa.

Teiua u : E riro na ta tātou paturaa fare ei faaoraa na tātou iho. Na reira atoà no te mau tauihāa, te faairoraa na tātou. Mea maitai anei ra no tātou. Te piti ; aita anei tātou e hinaaro ra e tau i aore ra e tāpeà mai.

Iteraèra : Te vahi peàpeà, te morohi atura.

Pohue : Ua faaruèhia na te marae, te varua rā ua taitaihia mai ia. Ei hiòraa : te pereue, e tae i te tahi taime e faaruè. Te faairi o vau te fatu, e tano ia tātou ia faaruè. E aitu : ai, vai e vai tià noa, te vai noa ra i roto i te maitai.

Tahiarīi : Ua tae i te tau, ia hiòhia i roto i te âpaparaa o te tamarii, ua tae i te tau no te tauraa, eita e tano ia tāpeà. E hiò faahou.

Taàrii : te manaònaò ra vau ia faarooroo anaè i te parau no te ahu òrometua. I faaruè ai tātou i te pereue, no te aha. Te haamataraa o teie parau, tei roto i terā parau no te faatūàtira e te mau taata atoà. E 2 tau to terā parau e ère ra hoê noa.

Iteraèra : Ua tae atoà te manaò i reira. Mai te mea e vaiiho, e amo noa vau i teie àhu, aita ia vau i hiò è i terā parau. Na reira atoà te parau no te haapaeraa māa. Tei roto i te manaò atua, terā Te Vai Nei Au e o Taaroa hoê â ia. Te fifi ra ia vau, ia hoì faahou mai, e aha ta na e àfai mai. E hoì mai o na. Ôhie òe i te fārii ia na. Aita anei te pereue i riro noa mai teie tāpaò no te tarani uaina.

Te Atua taaroa e teie ta tātou e haamori ra. Te varua i horoàhia e raua , hoê â ia. Eiaha e tūtonu i nià i te ioà i nià ra i te tapura òhipa. Te mea ta tātou e mataù ra, te faahuruêraa na te nūnaa Iteraèra. Rave mai na tātou i te parau a Ietu, i parau i nià i te faritea.

Tahiarīi : Te vai ra te parau a te paumotu, te parau no te rahuraa, te tiruvi, te vai mau ra to tātou parau ; ahiri ta tātou parau i pāpaihia, e oti ta tātou pipiria. Hoê to rātou huru, ua ara aè na teie nūnaa. Nūnaa teie tei î i te paari.

Taàrii : Tūtonu tātou i nià i te parau no te Atua. E tano tātou e feruri. Mea fifi roa ia rave i te tahi faaotiraa mai terā e terā. Noa atu e te faatià ra i te rahuraa, e haapāpū i te òhipa faaora a te Atua. E haapāpūraa ra i to na faaroo. Te mau vāhi maitai e ta rātou taivāraa i te Atua. Te parau Tumu : te EPM, ta tātou terā parauraa i te Atua. Na tātou e faaitoito i te tatara i te tahi mau parau.

Te Etārētia Evaneria e ta na àroraa i te parau o te māohi

A. Te Faanahoraa a te Etārētia

E 8 tuhaa i roto i te Etārētia : 3 i Tahiti, 1 i Moorea-Maiào, 1 i Raro matai, 1 i te mau fenua tooà o te rā, 1 i Tuamotu-Matuita mā, 1 i Taratoni e o Niu Hepirita.

E. Te faaineineraa i te mau rave òhipa a te Etārētia

-Te faatere māòhi matamua o te Aua pipi 1970. Te mau òrometua haapii : e veàtono, te māòhi âfa taime, iti te veàtono, òrometua haapii māòhi. Te mau haapiiraa : Te mau atua māòhi, te reo māòhi e te hiroà tumu māòhi.

-Tonoraa i te faaineineraa i te ara : òrometua, haapii tamarii, òhipa turuutaa...

-Te mau tomite òhipa HT, UA, CPJ, CPCV, Temarama, fare haapiiraa, Uruaiatama, Foyer...

F. Te àroraa no te reo, te hiroà e te mau òhipa māòhi atoà

-Te pipiria, te faaòhiparaa te reo i roto i te Etārētia. Te rauraa o te reo i roto i te nūnaa.

-Te hiroà, te peu, te òri e te mau òhipa māòhi atoà : Uî âpî, tuahine, 5 Māti, Me...

H. Te àroraa no te fenua

-Te pātoiraa i te tāmamataraa àtomi : Adnet òrometua. Aita te mau taataa o te fenua e ara ra.

-20 matahiti i muri aè te pātoiraa a te Etārētia, te mau faaotiraa a te ARA, te mau rata i te Hau farāni, te fārereiraa i te peretiteni Chirac, te tuatāpaparaa a Hititau e te tāatiraa Moruroa e tātou.

-Te faaararaa a te ARA i te nūnaa no te parau o te fenua eiaha e hoo.

I. Te mata ara o te nūnaa

-Te tiàraa mata ara o te Etārētia : ture tumu te mau faaotiraa a te ARA no te mau fifi o te nūnaa...

-Te Etārētia i mua i te mau fifi o te nūnaa : no te māòhi e te mau taata atoà o te fenua.

M. Te mau tāmataraa no te faaâpî i te tahi mau faanahoraa

-Tumu parau tei haamatahia i te tau o te peretiteni Raapoto : te tiare i roto i te fare pure, te tātauro...Te vāhi i matara e faahaere.

-Te matara ra te parau o te tiare, te mauhaa ùpa : te hāmonia. Te mra rave àtā : te titā, te ùkulele, te pahu e te toère.

-Te àhu òhipa. Ua matara te àhu òhipa taaê atu i te pereue i roto i te tahi mau pāroita e tuhaa, ARA.

-Te faaâpîraa i te papa haamori. Te māa tumu o te fenua i roto i te ôroà a te Fatu.

TE TERERAA O TE VAUVAURAA

1. E ravehia te tahi ômuaraa no te tatara i te òhipa e rave i roto i tdeie tuhaa òia hoì te feruriraa i nià i te mau àrora a te Etārētia i te parau o te māòhi. (10 miniti)
2. E tãpupuhia no te feruri i nià i te uiraa : E aha te mau àrora a te Etārētia i te parau o te māòhi. (20-30 miniti)
3. I roto i te pupu rahi, e vauvau te pupu tãataitàhi i ta na feruriraa. E tauàparau i nià i te mau feruriraa aa te pupu tãataitàhi e hope roa i te hora i faataahia.

Te Ētārētia Evaneria no/i Porinetia Farāni e ta na àroraa i te parau o te Māōhi rautīhia e Emma e te tōmite

Te faanahoraa ; 5-10 mn no te tatarā i te òhipa e rave i roto i teie farereiraa e te tāpupuraa (e 4 pupu no te feruri i niā i te uiraa : e aha te mau àroraa a te Ētārētia i te parau o te māōhi ; 20-30 mn) ; e vauvau e e tauā parau i niā i te mau feruriraa a te pupu tatai tahi e hope roa te taime i faataahia.

Te mau tumu parau i tapāōhia e te pupu :

- i) Te faanahoraa tuhaa/pāroita o te Ētārētia
- ii) Te faaineineraa i te mau rave òhipa a te Ētārētia
- iii) Te àroraa no te reo, te hiroā e te mau òhipa māōhi
- iv) / Te àroraa no te fenua
- v) Te mata ara o te nūnaa
- vi) Te mau tāmataraa no te faaāpī i te tahi mau faanahoraa
- vii) Te mau haapiiraa a te Tōmite Rauti Pipiria

Ōmuaraa

Aroharaa i nā rauti i hoī atu, Teihotua e Tehaapapa. Ua hiō mai na tātou i te huru no te haamauraahia te Ētārētia, na reira atoā i te hiroā porotetani i roto i te ārea tau o te EEPF. Ua īmi tātou i te raveā ia ītehia te hiroā Māōhi. Teie te tahi mau tumu parau i tapurahia mai, o ta tātou e tano e tūtōnu e e feruri, taaē noa atu ai te tahi mau tumu parau i tauāparauhia na e tātou i roto i na pupu i na mua mai na.

1. Te faanahoraa a te Ētārētia

- Te huru tātuhaaraahia te nūnaa Māōhi no te haapāpū i to rātou faaroo i roto i te EEPF.
- Te faanahoraa, tātuhaaraa, haamauhia e te mau arii e te mau tahuā.

E aha te tumu no teie haapāroitarāa. Te tano ra anei terā huru, ua tano anei terā tāpiriraahia terā mau fenua.

2. Te Faaineineraa i te mau aratai.

* Te āua pipi tei arataihia mai na e te mau veā tonō e te Māōhi i teie mahana.

* Te faaōraa i te parau no te hiroā tumu Māōhi, te tuatua no te nūnaa Māōhi e te mau haapiiraa a te tōmite rauti pipiria i roto i te faaineineraa a te āua pipi.

3. Te àroraa no te reo, te hiroā e te mau òhipa Māōhi atoā.

* Te reo Māōhi ei reo tumu no te Ētārētia.

4. Te àroraa no te fenua.

* Te parau no te pātoīraa atomi

5. Te tiāraa mata ara o te Ētārētia

* Te hinaaro tumu, e hiō tātou i teie mau parau (tiare, tatauro, maa tumu) Ua riro te Ētārētia ei raveā e tupu ai te fārereiraa i roto i te nūnaa e te mau faatere o te fenua no te tauāparau e no te īmi i te mau rāveā ia hoī mai te hau.

6. Te haapiiraa a te tōmite rauti pipiria

* 17 matahiti faaineineraa. 16 Puta tei neneihia.

Te faanahoraa no te feruriraa pupu, e 3 pupu ta tātou mai tei faanahohia no nā tumu parau mātamua. E 30 mn feruriraa.

Teie te uiraa :

*E aha te mau àroraa a te Ètārētia i te parau o te Māðhi.

Te mau parau i matara mai roto i te feruriraa pupu

Pupu 1

- Pārururaa i te natura
- Hooraa fenua
- Natura e te mau hotera
- Hooraa tamarii
- Haamaruaraa tamarii

Pupu 2

- * Faatura òre i ta na faaotiraa (hooraa fenua, reo)
- * Àroraa i te òhipa poritita
- * Inuraa àva e māa taèro
- * Mairiraa ioà

Pupu 3

- Tamā i te feruriraa
- Faahau, haafatata te nūnaa i to na parau
- Te mau paturaa

Tauàparauraa

Iteraera : No te apiapi to tātou mau òre, ahiri e faarii e tānina i to tātou mau taata. Te rave atoà ra te mau taata e rave ra i te pureraa àti i o Min Chiu (mea tano e faaite i te manaò i nià i teie òhipa) Te vai atoà ra te mau àti i roto i te miti (te peu no te taoraraa i te tiare). E peu te reira.

Taahitua : E tāmata e hiò mai ei parau tumu na tātou i roto i te rururaa òrometua.

Taarīi : Te tāninaraa, noa atu e aita i ravehia te faaotiraa e te ARA. Aita e manaò pātoiraa, ua parauparauhia rā. Ua matara teie parau. Faanaho i te mau pure. Ua ui-atoà-hia mai vau i roto i te « *Commission Ethique* », ua horoà atu vau i to ù manaò : Ia au i to tātou hiroà Māðhi, tē vai ra te matara-òre-raa.

No Min Chiu, mai Nouméa atoà, ia òre òe ia tae mai, a ìmi i te raveà no òe. E ère no te hunaraa mai noa, te papetitoraa, etv. Ua faanaho atoà tātou i te reira.

Emma : Te vai ra anei te taata māðhi no roto i ta tātou etārētia e rave ra i terā faanahoraa.

Iteraera : E, e 2. Mea maitaì ia ravehia te pure hou a tae mai ai.

Taarīi : E tano ia tātou ia feruri ; e na hea vau te òrometua i mua i teie parau.

Iteraera : Terā òrometua ta tātou i faataa no te fare mai. Eita mātou e ara. Te ravehia nei. Te tauturu ra anei hoì òe ia rātou. Ia pohe anaè e porotetani ai.

Teiva v : No Min Chiu, e tiàtono te rave nei i te pureraa. Aita e òrometua e 2 rāua e rave ra e tn° tatorita.

Taoàhere : Te vai ra te Tōmite a te Hau no teie parau no te tāninaraa taata ; aita rā i tae mai i roto i te tōmite. Te nūnaa, ua tae , ua àpee i te tau. Te tauīui noa ra rā. E aha ta tātou. E tānina ihoa.

Tahiarii : Peneiaè ia tae i ô mai, ua tānina ia. Te vai atoà te parau no te mau vāhi e ūhia ra te taata.

Taarīi : E ère te pūpā tiare noa ; e 2 taime e hau atu, ua ravehia te pureraa oitumene. Ua faanaho mai te hau fenua i te pureraa no Marite. Aita tātou i haere. Ua tano te faanahoraa. Te vai ra terā mau piiraa. Moè atu ra o Boris mā, eita e òre e tupu noa mai ā teie mau òhipa. E pūpā tiare te haamataraa e tapae noa atu ra i te pureraa.

- Tahiarīi** : Te inuraa àva, te vai ra terā Tāpati matamua no Tiurai. Tātou te mea puàì roa i te inu àva. Te vāhi peàpeà roa te haere mai nei e haapae e na te òrometua e haapaè ra. Aita vau e ìte faahou ra i te faufaa no teie tapàdraa tātou i teie taiò mahana i roto i ta tātou tarena.
- Iteraera** : Taaè-noa-atu i te pae no te inuraa àva, e te pere moni. I te fare mai atoà, terā te mea e matara mai ra. I teie mahana, ua riro i te mana o te àva. Mai te peu eita tātou e tano faahou e tauturu ia tātou. Ahiri mau na i te mau ahiahi, e haere òe i te fare toa, ua tae roa i roto i te tn°, terā ta na hueraa moni. Èere i te òhipa àpī.
- Tahiarīi v** : Pārururaa i te natura. Eita tātou i te mea pūai i terā mau òhipa. Hooraa tino, fārerei, tei hea atu ra, ua ūàna roa.
- Tahiarīi** : Mea tano tātou ia ara. Ia ànaàntae te ratere ia tātou (*casino*). Ia ineine tātou i te àroraa.
- Iteraera** : Hooraa fenua, mea maitaì tātou ia faatura i ta tātou faaotiraa. Te hoo nei te Ètārētia i te fenua. Ua riro i te hoo. Ia parau tātou eiaha, e faaitoito i te tapeà.
- Taarīi** : Parau tano, te tiàturi nei au e ua tupu. Te mea peàpeà roa, eiaha e tupu ra, te tupu ra rā. Afai mai i te hotera io tātou, e riro ta òutou mau tamahine, to òutou iho teie mau tamariī.
- Tehau v** : Hooraa tino, taiàta, aita tātou e porotetani ra. Aita e ìte faahou ra i to tātou tiàraa. Te fifi no roto i te mau metua. Tātou tei paruparu. E porotetani tātou ? To tātou tiàraa metua, e parau eiaha e māmū te vaha, e hoì i roto i te ùtuāfare. Faaitoito i te parau ia tātou iho.
- Rahiti** : Tāfifi tātou i roto i te àdraa i ta tātou tamariī. Ta tātou faanahoraa. To tātou hiroà, e àmaa raau.
- Tehau v** : Ua ora mai i roto i te ùtuāfare e ère mea tairi, e aò rā.
- Iteraera** : Ua ìte tātou i te fifi, e parau peàpeà roa. Te vai ra te mau metua te maraa ra, te metua mea na ò mai rātou, i teie nei, eita e navaì noa te ùtuāfare, te faaineineraa i ta tātou feia àpī, tuahine, horoà i te parau i roto i te feia àpī, e mau taata paari ia. Terā feia e haere mai nei, te haere atoà mai nei te taata faaroo. Aita tātou e parauparau no te feia e haere mai ra.
- Tahiarīi** : Eiaha e parau noa i terā mau tamariī. Te faanahoraa e faanahohia ra i roto i to tātou fenua no te feia e haere mai ra.
- Teiva v** : E 3 àroraa. Mea rahi, e àro tātou no rātou, no te feia e haere mai ra, e te mau ratere. Te tiàì ra paha tātou ia taeachia tātou. E hiòhiò.
- Tehau** : 2 vāhi, ùtuāfare. E aha te raveà. Te tamahine, e ère no nià i te poromu. Te tamaroa, no nià i te poromu. Te haapiiraa i roto, ua pohe te tahi arataìraa maitaì. Ua òre te reira faanahoraa. Aita e taata e arataì faahou ra.
- Taarīi** : No te feia e tamariī ta òutou. Haamanaò i ta òe. Ua tāmatahia e haere e fārerei i te mau faatere fenua. Te fifi, pūrara atu ra teie feia i te tahi vāhi ê. Te vāhi matamua, to tātou ùtuāfare. No te àva, ua tae i roto i te mau taùrua pāroita. Te hooraa àva, ua tae atoà i roto i te mau fare haapiiraa.
- Taaroa** : Na te feia àpī e parau i te feia àpī. I Moorea, te paka, na òe e ìmi i te raveà. Te vai ra ta tātou parauraa. Faatupu i te tahi tōmite no te feruriraa i teie mau tumu parau, te *ice* te hiòraa.
- Taarīi** : E tano te mau mama e hiò faahou, e tauturu i terā piha òhipa. Mea huru pāpū aè rātou i te rave i te reira òhipa. Te ètārētia, e haere i rapae. Te tahi terā fifi rahi. Tei roto tātou i te haamaitairaa i te faanahoraa. Feruriraa nahea tātou i te mau àti e tupu nei i roto i te vaamataeinaa. I roto i ta tātou hiòraa e paroita na mua roa. Pororaa i te evaneria, faalteraa i te parau a te Atua, aita ā tātou i tae atura i reira. I roto i te Faaineineraa tāmāu o te òrometua, ahiri e faataa te tahi òrometua. Teie rā i mua i te mau àti, te titauraa e ère no roto noa ia na iho, tei rapae atoà rā.
- Taoàhere** : Pororaa evaneria a te Tuhaa 1, e poro ia òe iho, e faatupu, e haere i rapae e fārerei.
- Tehau v** : Mea manaònaò, mea mau atoà, te vai ra te taime e tae atu tātou i reira. Eita e manaò faahou ra e fānau. Ta tātou mau tamariī tei atea roa ia. Faaitoito i te pure i te Fatu o te ora. Parauparau noa aita e tupuraa.
- Taahitua** : To tātou matara òre no te tere. E matara ia haere òe. Ua tano òe i te haere e te tahi atu mau taata i rapae atu i teie nei. E ani i te tauturu no te tahi pae. Eita tātou e parau. E tano anei hoì tātou ia rave.

Tahiarii u : Te tōmite vahine tei nià i teie mau feruriraa. Tūrai e hiò i te fifi o te tamarii, vāhine, e mau, e hiò i te moni, ia faufaahia to na tere. E tītauraa i te mau taata. Ìmi i te raveà, taata aravehi, tātou te mea fatata. Ua mau i nià i te moni. Te feruriraa o te taata. Aita te mau aratai i ineine, tauturu i ta tātou feia âpī e te mau mama.

Taarīi : Manaò, te raveà òre, faaitoito tātou te mau òrometua tane/vahine.

Faaravairaa a Emma

I mua i teie àpu pahua tei haamanaò mai e, e noaa te māa, te ora, e paia, e faitière atoà teie àpu e, e àpu atoà te vahine e tāne, e to rāua àpu, o te Tumu ia o te ora. I mua i te mau parau atoà ta tātou i hiò mai, e mea aroha te àpu no reira mai tātou i te pūraa mai, i roto i te aratairaa a to tātou mau aratai māðhi. O vai terā mau fanauà ùnaùna, manu moà, te mau taata e faatupu ra te ora. Na tātou terā mau tamarii.

Tei hea te māðhi i teie mahana. I mua i te mau raveà i ìmihia no te parau no te māðhi, te tonoraa i te mau rave òhipa i te faaineineraa i te ara. E rave vau i to ù iho parau. E 20 matahiti te oraraa i Taratoni, e 3 matahiti i Fiti. I taua tau faaineineraa i Fiti, ua uihia mai vau : O vai òe. Ua ìmi vau i to ù parau. Aita hoè aè papa no te tatara i to ù parau. O vai mau na te « Māðhi » ta tātou e ìmi. Te tumu i tae ai i teie huru feruriraa, na te huru oraraa ia i orahia. Ua paò roa te feruriraa e te oraraa i te faanahoraa i haamauhia e i haapiihia i roto i te oraraa vaamataèinaa, i te fare haapiiraa, i te utuafare, i te mau taime atoà o te oraraa. Terā huru to ù, aita anei e orahia ra e te feia âpī i teie mahana. Aita anei rātou e ô ra i roto i terā èreraa i te parau no to rātou hiroà Māðhi. I te matahiti 1984, i te hoìraa mai i te fenua nei, i reira to ù haapiiraa i to ù parau. Te ìmi noa ra , te roaa rii noa ra. Te mau raveà i faaòhipahia, te taiðraa, te faarooraa, te àporaa i te mau haapiiraa e te àrora eiaha ia faaìnohia, faaòðhia. I teie mahana, ua roaa ia ù i te tatara i te parau o te Māðhi na roto i te tauturu a te tahi mau puta. Ua roaa ia ù i te pāpai i te parau na roto i te reo Māðhi. Te tauturu i te mau pipi i te ìmiraa i te parau o te Māðhi. Te mea e ìtehia ra, te huru ravaì mai ra. Aita i rā i ravaì, te tītau ra ia faaitoito e ia eiaha ia tuu. Te ìmi atoà ra i te raveà e hoì i te fenua. Tei ia tātou tatai tahi te tāviri, te taata tatai tahi e ta na ìmiraa i te raveà. Ia riro tātou ei àpu, e horoà i te maitai. Te tahi poroìraa i te feia i pāpai na i te mau puta e tatara i to tātou parau na roto i te reo peretāne anei e aore ra na roto i te reo farāni, ia faaitoito i te huri na roto i te reo māðhi, ei riro ei faufaa e ei tauturu i te feia âpī i te ìteraa i te parau e te tuatua o te Māðhi.

FAAINEINERAA TĀMAU 2006-2009

Tumu parau: Etārētia porotetani māōhi

Ua hiò te pupu i te arataïraa o teie faaineineraa tĀmau ia au i te uiraa : E aha ta te parau o te māōhi e tūrama mai i nià i te parau Etārētia porotetani. Ua matara mai te manaò e hiò i te papa o te orāaa o te Māōhi e nā reira e faatūàti atu ai i nià i te tumu parau.

Ia au i te mau mea i parauparau hia e te pupu e ta te tomite i parauparau mai i te 23/1/06 i Heremona, ua faanaho-faahou-hia te òivi o te feruriraa a te pupu. Eita e òre te vai ra te tahi mau vāhi e faaravaì aore rā e faatitūāifaro. Na tātou e haamaitaì i teie òhipa. Teie rā te mea i matara mai.

I.Te Māōhi, to na tiàturiraa e to na oraraa hou te Papaa

1.Te Atua, te fenua e te taata

- a.Te taò Māōhi, to na auraa e te mea ta na e faatoro ra : mā, ohi, te Tumu, te fenua
- e.Te Atua e te rahu : te papa nià(raì), te papa raro(fenua)
- f.Te Atua, te rahu e te taata

2.Te Māōhi, to na mau atua e ta na haamoriraa

- a.To na mau atua
- e.Ta na haamoriraa e to na oraraa faaroo

3.Te Faanahoraa o te taata

- a.Te taata mai te tamarii e tae atu i te ruhiruhia
- e.Te ùtuafare, te mau òpū, te âti
- f.Te mau tiàraa e to rātou fanahoraa : te huiarii, te huiraatira, te huitoofa, te huitahuà, te mau àrioi
- h.Te manahune e te nūnaa
- i.Te mau parau tumu o te oraraa :
 - te hāmaniraa fare, te vaa...
 - te mau haapiiraa : tanuraa māa, tautai, te rāpaauraa maì...

4.Te Faanahoraa o te fenua

- a.Te fenua e te taata ; mouà, pape, tahua, tahatai, miti, aau...
- e.Te vaamaèinaa
- f.Te arii e te fenua
- h .Te fenua e metua vahine

II.Te Māōhi e te Faaroo âpi

1.Te tau o te mau Veàtono peretāne

- a. Te pororaa i te èvaneria e te faaruèraa i te haamoriraa tahito
- e. Te tauraa te faanahoraa o te oraraa
 - Te marae e te fare pure
 - Te faaineineraa i te mau haapii èvaneria
- f. -Te oraraa o te nūnaa : àhu, pereue(aratai : òrometua, tiàtono)
- h. Te pipiria : faufaa o te reo, te tumu i òre ai to te māðhi parau : iòa fare, iòa taata...
- i. Te faanahoraa Etārētia e te faanahoraa nūnaa

2. Te tau o te mau Veàtono farāni

- a. Te Etārētia e te Hau farāni : Pouvanaa, Verenie...
- e. Te hāmaniraa i te fare haapiiraa : te reo māðhi...
- f. Te òhipa a te Hau farāni i te fenua
- h. Te faaineineraa i te māðhi i te faatereraa i te Etārētia
 - Te Haapiiraa tāpati e te haapiiraa mahana maha
 - Te tuaroi

III. Te tau i faatereraa ai te māðhi i te Etārētia

1. Te nūnaa, te reo, to na hiroà, to na fenua

2. Te Etārētia Evaneria

- a. Te Etārētia Èvaneria e ta na faanahoraa
- e. Te mau àroraa a te Etārētia Evaneria
- f. Te Etārētia Evaneria e ta na mau faaineineraa

3. Te Etārētia porotetani māðhi

- a. Te mau tumu no te tauraa iòa
- e. Te tītauraa a te iòa
- f. Te mau tāmataraa

4. Te ôpuaraa a te Etārētia porotetani māðhi

- a. Te haafaufaaraa i to na parau
- e. Te faanaho-faahou-raa i to na oraraa

Te faanahoraa o teie ôivi i roto i te faaineineraa a te Tuhaa1, ua manaò te pupu, e faanaho i nià e 4 mahana i te mau tuhaa i muri nei mā te tāpiri i pihai iho i te mau tuhaa a te Etārētia e te Porotetani :

-Mahana 1 : I. Te Māðhi, to na tiàturiraa e to na oraraa hou te Papaa

Mahana 2 : II. Te Māðhi e te Faaroo âpi 1. Te tau o te mau Veàtono peretāne

-Mahana 3 : II. Te Māðhi e te Faaroo âpi 2. Te tau o te mau Veàtono farāni

-Mahana 4 : III. Te tau i faatereraa ai te māðhi i te Etārētia

-Mahana 5 : E aha ta te Tuhaa 1 i tãpeà no na

ARATAIRAA O TE FAAINEINERAA OROMETUA

Ia au i te manaò i matara mai e ia faanaho-faahou-hia te faaineineraa o te mau òrometua i muri aè i te faaineineraa matamua tei ravehia mai te matahiti 2000 e tae i te matahiti 2004, ua hinaaro te pupu rauti i teie tãpura òhipa e hiò i te huru faaineineraa e tano e faanaho no teie nã matahiti e 4 i muri nei.

I roto i te òhuraa matamua, ua tããmaahia te mau haapiiraa. Aita te manaò i haere faahou i niã i terã faanahoraa. Te auraa, e hiò i te tahi faanahoraa âpi. Te vai ra te mau tumu parau tei tuuhia mai e te mau òrometua i haere mai i roto i te faaineineraa matamua.

I muri aè i te hiòraa i te mau tumu parau i horoàhia mai e rãtou, ua tae te manaò i niã i te tahi tumu parau âmui tei riro ei tumu parau aratai i te tãatoà o te faaineineraa. I niã i taua tumu parau ra, e faanaho ai te mau faaineineraa tãtãitahi mã te hiò i te parau e tano e tuatãpapa e te mau òrometua. No te mau parau tã hiòhia i roto i te mau faaineineraa tãtãitahi, e haapaò i te rauraa o te mau òrometua e te mea e hinaarohia ra e rãtou. Na te tumu parau e aratai i te tãatoà o te faaineineraa e haapãpũ i te mau parau e tano e tuatãpapa i roto i te mau faainieneraa tãtãitahi. Ia ìte te òrometua èere to na noa hinaaro te hiò, te hinaaro atoà rã ta te aratairaa o te faaineineraa e faatoro ra. Te auraa, te vai ra te mau parau no roto i te tumu parau e aratai ra i te faaineineraa e te mau parau ta te mau òrometua e hinaaro ia tuatapapahia.

No teie òhipa e faaineinehia ra; ua manaòhia e tãpeà mai i te iòã âpi o te Etãrãtia i niã i te faanahoraa i muri nei ei tumu parau aratai i te mau faaineineraa: **Te Etãrãtia porotetani mãðhi i mua i te tãtauraa a te Fatu i te fenua nei e i roto i teie ao.**

I mua i teie tumu parau, e tãtauhia e hiò i te parau o te Etãrãtia, to na porotetaniraa e to na mãðhiraa. E tãtauhia-atoà-hia e hiò i te parau o teie Etãrãtia i mua i te tãtauraa a te Fatu i roto i te fenua i reira o ia te òhiparaa e i roto i teie ao no te mea e hinaaro te reira no te Fatu e te vai ra to na tãtãtiraa i te mau Etãrãtia, e te mau nũnaa e te mau fenua no reira teie mau Etãrãtia.

Te auraa, e hiò te òrometua i te mau parau e haapãpũ i te tiãraa o ta na Etãrãtia, ta na aratairaa faaroo, e ta na òhipa i roto i teie fenua mai te haamataraa e tae mai i teie mahana. Ei tautururaa i te òrometua i te faanaho i ta na òhipa e te manaònaò i te mea ta ta na Etãrãtia e rave ra i teie mahana e ta na e rave atu no te mau tau i muri nei. I niã i teie aratairaa, e faanaho te òrometua i ta na òhipa i niã i te mea e mãnaònaòhia ra e ta na Etãrãtia mã te vaiho atoà i te tiãmãraa i te òrometua i te parau mai i ta na Etãrãtia e te rave i te mea ta na e tiãturi ra ei maitã no te nũnaa.

Eita te òhipa a te òrometua e faaea noa i roto i ta na Etãrãtia e te fenua i reira o ia te oraraa no te mea ua tãtauhia te Fatu i ta na Etãrãtia e ia na atoà ia haere. Eita te haere e faaea i niã noa i te fenua tei reira o ia i te oraraa, e tãtauhia-atoà hia o ia e haere i te mau fenua tei reira to na mau tãeae e to na mau tuahine no te tahi atu mau Etãrãtia, no te tahi atu mau nũnaa, no te tahi atu mau fenua.

Te auraa, e rave i te faaineineraa no te òrometua ia pāpū ta na òhiparaa i roto i ta na Etārētia i nià i to na fenua e ia ineine atoà o ia i te haere e òhipa i rāpae i to na fenua.

I nià i te òhiparaa a te òrometua i te fenua nei, te vai ra te mau vāhi aita te òrometua e haapaò roa ra mai te òhiparaa i roto i te feiā âpī o ta na pāroita, ta na tuhaa, to na òire, te mau fare haapiiraa...

E tuhaa na te òrometua i te faaineineraa i te taata e te araraa i nià i te mau faaineineraa e faanahohia.

Ia haapāpūhia e ia tauturuhia o ia i roto i te faaineineraa i te nūnaa : te Haapiiraa tāpati, te Uī âpī, te fare haapiiraa, te mau taata tiàraa e te mau òhipa no to na tiàraa.

Ia tauturuhia te òrometua i roto i ta na òhiparaa i te māmaramaramaa i te faanahoraa o te oraraa o teie mahana mai te mau faanahoraa a te òire, ta te hau fenua, ta te hau farāni e te òhiparaa e teie mau faanahoraa no te tauturu i te nūnaa mā te tāpeà i to na tiāmāraa.

Ia faaitoitohia te òrometua i te òhipa-âmui-raa e te tahi atu mau Etārētia no te feruri âmui i te parau a te Atua, no te faanaho âmui i te tahi mau òhipa...

Ia tauturuhia te òrometua e te Etārētia i te araraa i nià i te tahi mau fifi e tupu ra i nià i te fenua aore rā mau òhipa-tē haafifi i te oraraa o te nūnaa...

Teie te tahi aratairaa tei ferurhia mai no te mau faaineineraa e ravehia no te mau òrometua no nā matahiti e 4. Eita e òre te vai ra te tahi atu mau òhipa e tano ia haapāpūhia e ia faravaìhia, na tātou te reira e hiò mai.

ÈTĀRĒTIA POROTETANI MĀÒHI

TE TIARAA MĀÒHI O TE ETARETIA

1. Te auraa o te taò mĀòhi

MĀòhi, e taò hāmani, e piti tuhaa to teie taò : mā e ohi èere òhi. No te parauraa noa i òhi ai, e ohi te taò tumu. Te ohi, e rāau nainai no roto mai i te tahi rāau rahi. E ohi mā teie e parauhia nei, e tītauraa teie i teie ohi ia mā òna òia hoì ia òre òna ia viivii aore rā ia tāmā noa òna ia na. Te reira te tītauraa rahi i teie ohi ia faariro o na i te parau o te mā ei mānaònaòraa tumu na na.

MĀòhi, e taata teie e parauhia nei tei faaauhia i te ohi o te rāau. E taata teie e maura to na i nià i te fenua èere teie i te hutu pāinu. I parauhia ai e ohi no te mea no roto mai o ia i te fenua. No te fenua o ia i mĀòhi ai. No te mea na te fenua i faatupu i te rāau i roaa mai ai te ohi.

2. Te ohi e te Tumu

Mai te peu te vai ra te ohi, te vai ra ia te Tumu. No te Tumu i roaa mai ai te ohi. Te Tumu e parauhia nei o te Atua no te mea na na i horoà mai i te ohi. No roto mai te ohi i te Tumu. No roto mai te ohi i te Atua. Te auraa, aita e parau to te ohi i rāpae i te Tumu. Aita e parau to te ohi i rāpae i te Atua no te mea na na i faatupu mai i te ohi.

No reira te parau o teie ohi i tāamuhia ai i nià i te parau o te mā no te mea no roto mai teie ohi i te Tumu, te Atua tei faatupu mai ia na. Te tītauraa a te mā, i te ohi, e tītauraa ia ia vai fātata noa te ohi i te Tumu, te Atua. Eita te Atua e fārii i te ohi viivii, ia mā ihoa te ohi i reira òna e fātata ai i te Atua.

3. Te taò mĀòhi i roto i te oraraa o te taata

Ua hiò mai na tātou no te rāau i parauhia ai to te ohi. No te mea rā ua rave te MĀòhi i te parau o te rāau ei parau atoà no na i fārii atoà ai te taata e amo i teie iòa mĀòhi. Aita rā te MĀòhi i tāòtià noa teie iòa i nià ia na.

Te òhipa ta te MĀòhi i rave ua tuu atoà o ia i te iòa ta na i faariro ei tĀpura òhipa na na i nià atoà i te mau mea e àuahaati ra ia na. Ua parau atoà o ia i te fenua, e fenua mĀòhi ; te meià e meià mĀòhi, te òfai e òfai mĀòhi, te fare e fare mĀòhi, te vai e vai mĀòhi, te puaa e puaa mĀòhi, te ià e ià mĀòhi... Te auraa, aita te MĀòhi i pipiri i teie iòa, ia vai noa i nià ia na. Ua tuu atoà o ia teie iòa i nià i te mau mea e àuahaati ra ia na : te fenua, te māa, te ià, te vai e te vai atu ra.

Te auraa, te tītauraa i te mā èere te tītauraa i te taata noa i te mau mea atoà i mairihia teie iòa. Te tītauraa i te mā, e tītauraa i te ora ta te Atua i horoà mai ia vai noa mai te ora i roto i te taata e te mau mea e àuahaati ra ia na. Ia mā te taata, ia mā te mau mea e àuahaati ra ia na, e vai mahora noa te ora. Eiaha rā ia moèhia i te

taata, te mā no te ora ia vai fātata noa ra o ia i te Atua. Te auraa, te Atua te tumu o te mā e te tumu o te ora e tītauhia ra e ana.

4. Te Etārētia māōhi

Te iōa i fārihia e te taata o ta na i tuu atoà i nià i te mau mea e àuahaati ra na, ia faanaho o ia i te hoê Etārētia eita e haere ê. No te mea te iōa i fārihia e te nūnaa, èere ia Etārētia i reira e taa ê ai. Ia fārii te hoê pupu taata e māōhi rātou, ia Etārētia anaè e Etārētia māōhi ihoa ia. Te Etārētia, e âmuiraa taata tei fāi hoê ā faaroo. Te Etārētia māōhi, e âmuiraa taata tei fāi hoê ā faaroo e tei fāi atoà hoê ā tītauraa ta rātou.

Eere ānei te fāriiraa i te amo i te iōa o te mau tupuna, e fāiraa te reira. Te fāiraa i te amo i te parau o te feiā i māōhi ai, e fāiraa atoà. Te fāriiraa i te amo i te parau o te fenua i māōhi ai, e fāiraa atoà. Te fāriiraa i te amo i te parau o te Etārētia māōhi, e fāiraa atoà. E te fāriiraa i te amo i te parau o te Atua i māōhi ai, e fāiraa atoà. Te fāiraa, e faaīteraa na roto i te parau i te mea e tiāturihia ra. Aita to reira e manaò faaèere i te tahi i to na tiāmāraa i te faaite atoà e aha o na e e o vai o na. Na te reira ihoa taata aore rā pupu taata e faaite i to na parau e te mea ta na e tiāturi ra. Mai te fe nua e te taata i fārii i te huru o te taata e tae mai na te ara. Te tiāturi atoà nei mai te reira atoà teie Etārētia māōhi i te fārii i te huru o te taata.

Te Etārētia māōhi, e Etārētia tei ite e tāmūraa to na i te fenua e te nūnaa no reira òia. E Etārētia tei ite e tei fārii i te faufaa o to na māōhiraa no te mea to na māōhiraa e tupuraa te reira no te hinaaro o te Atua. E Etārētia tei fārii i to na mau taa-ê-raa e to na rauraa. Na te fenua i faaite i te reira taa-ê-raa e te reira rauraa. Te vai ra o Tahiti mā, to rātou reo e ta rātou mau peu. Te vai ra o Raro matai mā to rātou reo e ta rātou peu. Te vai ra o Tuhā 5 mā to rātou reo e ta rātou peu. Te vai ra o Tuamotu mā, to rātou reo e ta rātou peu e te vai ra o Mātuita mā to rātou reo e ta rātou peu.

E 5 pupu motu teie e vai nei mai te tau àuui mai. Aita te Etārētia i tae mai, ua vai na rātou e to rātou faufaa. E tano te Etārētia māōhi ia tauà maitai i to rātou faufaa ta rātou e mau ra e tae roa i teie mahana.

Mai te peu, ua riro te Etārētia māōhi ei Etārētia tei àro noa na no te maitai o te nūnaa : to na fenua, to na reo, to na hiroà, ta na mau peu. E tītauraa rahi teie e vai nei i mua ia na i to na haapāpūraa i to na māōhiraa.

Ia haamaitaihia te Atua tei horoà mai na roto i te mau tupuna i teie iōa no na. Eiaha to na parau ia moè i mua i te mau rāveà atoà tei faaōhipa-noa-hia no te tūmāraa ia na. Ia raa rā to na parau na roto i te Atua ta na e tāvini ra e te Fatu ta na e tiāturi ra.

5. Te Etārētia māōhi i mua i te mau tītauraa o teie tau

Mea faufaa no te Etārētia i te haapāpūraa i to na māōhiraa no te mea te reira te huru, te fenua e te nūnaa i reira o ia te oraraa. Aita rātana faaīteraa i tāōtiā-noa-hia i te fenua e te nūnaa i reira o ia te oraraa.

Te tāvini ra o ia i te Fatu tei faaue i ta na mau pipi : E haere na te mau fenua atoà. Te mau poro èvaneria matamua tei faaineinehia e te mau veàtono peretāne, ua faaòhipa rātou i te parau a te Fatu i roto i te iti o te rāveà e vai ra i roto ia rātou. Ia hiòhia te Etārētia māòhi i teie mahana, mea rahi roa atu ia ta na rāveà no te haere na te mau fenua atoà. Te taa-ê-raa i roto i te mau poro èvaneria māòhi matamua e te mau taata o te Etārētia māòhi no teie mahana te hinaaro òre e haere. Ua tūtau te taata no teie mahana, mea iti roa te hinaaro ra e haere e faaite i te hinaaro o te Atua i rāpae i te fenua. I teie mahana, e 4 noa òrometua i rāpae i te fenua : e 2 tei roto i te faaineineraa e e 2 te òhipa ra i Farani e te tahi i Rarotoà. No teie e 4 òrometua e tō rātou mau ùtuafare èere te haa nainai i te ìmiraa i te rāveà e faareva ia rātou.

Ia òre te Etārētia māòhi ia māmaramama i te faufaa i te tonoraa i ta na mau rave òhipa i te mau faaineineraa e te òhiparaa i te ara, e òhu noa tātou i nià ia tātou. Ua ìte atoà tātou, èere te tāatoà o te mau òhipa i ìtehia e tātou i rāpae e tano no to tātou nūnaa. Te huru raveraa e te huru feruriraa e ravehia ra, te reira te mea faufaa. E te faatitoraa i nā raveraa e feruriraa to rāpae e to tātou, te reira te mea faufaa atoà.

Te vai atoà ra terā tiàturiraa e te vai ra te tahi faufaa ta tātou e faaite atoà i to te ara. To tātou māòhiraa, e huru ta te Atua i horoà mai ia tātou aita te reira mea i te ara. Te vai ra te tūàtiraa i te tahi mau nūnaa no Patifita mai te Maori, te Vaihi, te Hāmoa... Ta tātou huru aratairaa i te Etārētia a Ietu Metia, ta tātou faaiteraa e ta tātou mau ìmiraa rāveà no to tātou nūnaa, ua riro atoà ei faufaa e taño tātou e tauàparau e te tahi atu mau Etārētia. O rātou te haere mai, o tātou te haere te reira te poro i ta te Fatu i vaiho mai.

TE PARAU O TE MĀŌHI HOU TE MITIONARE

Ta Taaroa hāmaniraa i te ao

- * Hoê Atua i hāmata
- * Te rai- te fenua
- * Te mau Atua-Taata

Te mau mihi/ te mau tupuna

- * Te oraraa òàà
- * Tāamu piri i te Atua
- * Te hararaa- Aita e ô na te Atua
- * Te tiruvi

Te parau o Havai e te hīraa fenua

- * Maui-Tāfai-Rū

Te marae pito tāamu te taata i te Atua

- * Tiàturiraa
- * Vāhi moà-faatupuraa marama hirahira

Te mau Aito

- * Ìte faatupu i te ora
- * Ìmi i te ora, pāroru
- * To rātou tūātiraa i te Atua, te fenua
- * Ta rātou ùpu

Te huiarii/ tahuà

- * Paparaa tupuna
- * Fānau
- * Faatureraa: mā, moà, marū, faaora
- * te hahiraa

Māōhi: E te ohi

- * Te mau tere
- * Te fenuraa i te fenua e te Atua e te mau tupuna
- * Te rāu e te taata

TE PARAU O TE MAOHI I TE TAU HOU TE MAU MITIONARE

I mua i teie parau, te hiò nei tātou i te parau o te Māòhi i roto i to na tupuraa, to na huru e ta na tiàturiraa.

I roto i te tiàturiraa i mauhia mai e to tātou mau tupuna, eere teie ao i te tahi ao itehia e te taata. Mai teie e parauhia nei e te mau pāpaa e, ua itehia mai te fenua Tahiti e te horo pahi ra o Tute. Eere mai te reira ta te Māòhi hiòraa. Ua tiàturi o ia e ua hamanihia teie ao e TAAROA, tei riro ei tumu no te rai e te fenua. Areà te mau mea atoà o te fenua nei, mai te mau mouà, te pori fenua, te mau rāau e tae noa atu te ia e te ata, o te tino te reira o TAAROA. Hoê anaè mea ta na i haamoà, maoti rā to na uru. I muri aè i ta TAAROA hamaniraa te rai e te fenua, ua fanau mai te mau atua tei rahuhia mai e ana. O ATEA, o RAA, o RUAHATUTINIRAU, o TINORUA, o PERE, o TANE e te vai atu ra. (Teuira Henry, àpi, 346-347, 363-368). Na reira atoà te parau o te taata tei rahuhia e TAAROA. O TII te taata matamua tei oti mai, areà te vahine matamua, o HINATEUUITMAHAÏTUAMEA ia. E tano e parau e, teie te tupuna o te taata ia au i ta te Māòhi hiòraa.

I roto i teie haapotaraa, no te haamataraa i te parau o te ao Māòhi, te hinaaro noa ra te manaò e tūtonu i nià i te tiàturiraa o te mau tupuna, oia hoi, hoê anaè Atua tei haamata mai te mau mea atoà, mai te rai, te fenua, te mau atua e tae roa mai i te taata. Te auraa, rahi noa atu ai te Atua tiàturihia e te Māòhi, hoê anaè tumu, maori rā, o TAAROA. E haapāpūraa atoà teie e, aita te Atua i tapeà te mau òhipa atoà na na anaè, ua horoà atoà rā te tahi tuhaa i roto i te mau atua, areà te tahi i roto i te taata.

Te vai atoà nei rā te tahi faufaa i roto i nā parau e toru i muri nei, te Atua, te Aitu e te Taata.

I. TE PARAU O TE ATUA, TE AITU E TE TAATA

Te Atua

I roto i teie parau, e mea tano e haamanaò i te faufaa ta te Māòhi e horoà i nià i te parau o te A, oia hoi, te A, te huru faareraa aore ia te vāhi faaterehia e te taata. Na reira atoà te A ei haapāpūraa i te taata, te pūpū taata e aore ia o te Atua na na e faanaho ra te parau e te oraraa o te reira vāhi. Ia au te parau o te Havai o te na ô ra e, Havai nui i te A ūta, Havai nui i te A tai, miti, miti. Areà to Tahiti, te na ô ra e, E A nià mau a o Tahiti (Teuira Henry, àpi 452-453).

Ia au i teie mau parauraa, te faaite noa mai ra te A i te faatereraa o te tahi vāhi. I roto iteie taò Atua, te hoi faahou mai ra teie parau no te A, tei haapāpū faahou mai i te huru o te Atua e to na parau, oia hoi, O ia te fatu, te tumu e te faanaho i te mau mea atoà e vai nei. Ia haapoto-anaè-hia, o ia te A e tu, aore ia e fatu i te mau A atoà.

Te Aitu

Te ite ra tātou i roto i teie parau te "ai" e te "tū". Eita e òre tātou i te haapoto i to tātou manaò i nià i ho i te airaa tane e te vahine. Eere rā te reira anaè te auraa no teie taò no te faahope ta tātou parauraa. Te na ô nei tātou, "i tae mai ai au..." Te faaite noa mai ra te reira i te tumu no to na haereraa mai. I reira e tupu ai, te vāhi e te taima tupuraa o te tahi òhipa. Te auraa, te aitu, te faaite noa mai ra ia te tumu, te taima, te vāhi e itehia ai to na parau, e vai noa ai o ia. Te auraa, i

faaturahia te mau mea atoà, te taime, te vāhi i itehia te parau o te aitu e vai noa ai o ia, oia hoi, e mana noa ia o ia. Areà ia òre te reira e haapaòhia, ua òre atoà ia to na parau.

Te Taata

Ua matau tātou i te hiò i teie parau mai teie ta te ati luta e parau nei, oia hoi, te taata, e repo fenua. Areà rā te taò, te faatoro ra i te tahi vāhi ê. Mai te mea, i te haamataraa o teie taò, te faaroo ra tātou i te parau no te "taa", te haamanaò nei i te mau òhipa atoà i ravehia mai e TAAROA i te haamataraa, oia hoi, te faataaraa i to na tino taatoà ia riro mai ei mea oraora i nià i te fenua, te tai e te reva, ua na reira atoà to TAAROA faataaraa i to na àpu, faairi atu ai ei rai, oia hoi te pāpā nià, faairi atu ai te pāpā raro ei fenua. O te mea mau teie e hoi noa mai ra i roto i te tātira a o te taata, oia te tāne e te vahine. Aita atoà i moèhia ra ia tātou e, te taata anaè te hohoa taaè roa i roto i te mau mea atoà ta TAAROA i rave. No te mea, to na anaè parau e faatūātihia i nià i te mau atua ia au i te parauraa a TAAROA i te na ô raa e, "...ua api te piha Atua i te Atua, na hea rā te piha taata e au ai." To te taata anaè parau e faataaè i te parau o te Atua, areà te mau mea atoà i ravehia e TAAROA, no roto mai ia i to na tino. No reira, te taata, o te mea ia i faataaèhia mai e te Atua. Ia taa maitai rā to na parau, oia hoi, ia pāpū, ia maramarama e ia matara maitai i roto i te ao o TAAROA, i reira o na e maitai ai.

II. TE VAHI NO REIRA MAI TE PURAA TE MAOHI IA AU I TE TUATUA E TE AAI

Te faatiaraa a Manutahi

Ia faatura tātou i te faatiaraa a Manutahi. Te faaite ra o ia e, no roto mai to tātou mau tupuna i te tahi fenua rahi piihia MU. E fenua te reira tei moè i raro i te moana no te mau pae Tuamotu mā. I roto i te tatarara, ua moè te fenua i roto i te tahi tiruvi rahi no te rahi o te ino i ravehia e te taata tei òre i haapaò faahou i te hinaaro o te Atua (Te Parau Huna o te Ao Māòhi, Manutahi, àpi 28-29, 38-39, 42-43). O te tau hoi te reira i parauhia ai te mau Paumotu e, o te mau Mihi. Te mea faufaa, ua horoàhia na te tahi oraraa òaò a te Māòhi i mua ra. I te taime rā rātou a faaruè ai i te Atua, i reira te haamou-raa-hia te fenua nei.

Te tuatapaparaa i te Lapitas Havaii

I roto i te tuatapaparaa no te Lapitas Havaii, te haapāpū ra rātou e, e nūnaa Hamoa te nūnaa matamua i teie pae no tātou i te matahiti 1000 hou Ietu. Te Māòhi rā, no roto mai ia i te nūnaa Hamoa i te pūraa mai. Te mea faufaa e tapeà mai i ô nei, e nunaa tere moana te Māòhi no te imi i te ora.

Te parau o Tafai Īri ura e te hiraa i te mau fenua atoà

Ua riro teie parau to Tafai ei haapāpūraa i te huru o te Māòhi, oia hoi te tereraa na te mau fenua atoà no te faaite i to na tāmura a te fenua tei riro ei tumu no to na ora, ei tumu atoà rā note mana e mauhia e ana no te mea e aito teie tei herehia e te mau Atua. Teie paha te mea e moèhia na tātou i nià i te parau o te mau aito. Te mau taata teie ta te mau Atua i poihere no te haamaitai i te oraraa o te mau fenua. E tano tātou e parau e, e tau te reira i ora fatata ai te mau taata e te mau Atua.

Te tau o te hui arii e te tahua

Ua haamau te Māòhi i te faatereraa arii i nià i to na fenua ei raveà haamaitai i te oraraa vaamataèinaa. Na rātou e faanaho i te oraraa o te nūnaa. Na rātou atoà hoi e rave i te mau faotiraa atoà. Teie rā, aita to rātou parau i atea ê i to te mau aito, oia hoi, te rirora rātou ei feiā piri roa i te mau Atua. Te vāhi taaè noa i te hui arii, te mea ia e, fanauhia mai rātou e te mau Atua. No reira, e haamata mai ihoā to rātou pāpāraa tupuna i nià i te tahi Atua. no te mea hoi e Atua, e ture atoà ta

rātou e haapaò, te mā, te moà, te marū, te paari e te ora. E mau ture te reira e faanaho ra i to rātou parau. Ua ite atoà tātou e, mai te reira atoà te faanahoraahia te parau o te mau tahuà. Te vāhi hau noa rātou i te mau arii, e faatere atoà rātou i te mau haamoriraa e e tohu atoà hoì i te mau òhipa tei òre â i tupu.

Teie mau te tau i ô atoà mai ai te parau o te mau arioi e to rātou atua o Oro. Te tau hoì teie i taparahihia ai te taata ei tutia e te faariroraa i te airaa tāne e te airaa vahine ei òhipa tumu. I taua tau atoà te Māòhi te ôraa i roto i te hahiraa rahi, i âtea ai o na i to na Atua ia TAAROA.

Te Māōhi e te faaroo āpī

I. Parau ōmuaraa

Na te mau āāi e faatiā ra i te parau o te mau hui aito e faāite e, i riro na to tātou nūnaa ei feiā ratere na terā fenua e terā fenua. Te pehepehe atoā ra te tahi mau āāi i te parau no te mau aito i faariro i te tohoroa, te maō e te honu anei ei taura no terā ōpu fetii e terā mataēinaa. Ua pāpū atoā rā te parau no te vaa hoē e aore ra te vaa tauāti tei taraihia ei fauraō haafarerei i to terā motu e terā motu. I roto i te tereraa o te tau, no te mea hoī ua mau tutuaau te taura e fetii ra te feiā i tapae mai i te feiā i farii atu, ua ati e ua tāāti te mau vaa o terā motu e terā motu noa atu te atearaa te tahi i te tahi e ua roaa ia rātou i te haapāpū i taua mau tāāmuraa i te fenua tei farii ia rātou, riro atu ai te tuhaa fenua i reira rātou i te nohoraa ei mau vaa tei haaputu i te mau "ēinaa" no te ara e te mau mataēinaa. Eere anei hoī te reira te tumu no terā parauraa e, "te fāriira ratere, e peu tumu ia na te nūnaa Māōhi".

E tano atoā rā e parau e, i paō roa ai te reira parau i roto i te tuatua o te nūnaa Māōhi e i tae roa mai ai i teie mahana, no te tahi ia mau parau i haamauhia e tei riro roa ei āveiā no te oraraa o te vaamataēinaa mai te tau mai ā o te tupuna nui o Tahiti, o Tetunaē.

Te na ō ra te tahi o taua mau parau,

Ia tura i te taata te āiā, te metua i fanau ia ōtōu. Ia hiō te taatoā i to na mouā, o te hanahana te reira o te āiā. Ia tauturu te tahi i te tahi i te hamaniraa i to ōtōu mau fare. Ia raraa hoī te mau vahine i te mau rauoro no te fare.

Ia rave te taatoā i te ōhipa, te taata ta na tuhaa ōhipa. Tei ōre i na reira ra, ua riro ia ei hapa ino no na iho. Eiaha ōtōu e hiō mata noa i te taata e haere na to ōtōu pae fare, mai te pii ōre atu e, a tāpae mai i te fare nei e tāmāa.

Eiaha te mata e tāpō i te hapahapa a te fetii, e auahi āama te reira i roto i te utuafare.

Eiaha na te tariā, na te mata rā e hiō i te ōhipa a te feiā āfai parau ino.

Ia faaroo te tariā e haapō aē ra i te mata, o na iho te pēpē.

Ofati na i te manaō ūria vave noa, o te riro ei faaōtuitui i te tino e o te haapouri i te mata i te mea tiā.

E tahuā maitai te feruriraa manaō.

Eiaha te tariā e horoā i te parau a te taata ori haere noa, e ata taata noa o ia, e hotu painu haere noa, aore e tauraa.¹

I te roaraa o te tau, ua faanaho te nūnaa i to na oraraa ia au te aratairaa a teie mau parau mā te haafaufaa atoā i te parau no te fenua. E tāāmuraa pāpū to rātou i te mau mea atoā e āua haaāti ia rātou, te mouā, te ānavai, te ōtue, te pīhaa, e tae noa atu i te mau mana e aratai ra ia rātou, te mau

¹ Mai-Arii, *Généalogies Commentées des Arii des Iles de la Société*, (Papeete: SEO, 1996), 21.

atua, te mau arii². Ua faanaho atoà rātou i to rātou mau fare ia au te mau òhipa e tītauhia no te oraraa, te fare tãòtoraa, te fare ahimāa, te fare utuutu, te fare àiraa māa, te fare àiraa ùpu, a taa noa atu te faataaraa i te vāhi marae i reira rātou e farerei ai i te mau atua e te mau arii.

E tumu pāpū i tupu ai te farereiraa i nià i te marae, no te ôroà tãàtiraa anei, te fanauraa o te arii, e aore ra no te âpooraa a te Hau Pahu Nui. E riro ia taua mau farereiraa ei raveà e haapiihia ai te feiā i faataahia ei aratai i te oraraa o te vaamataëinaa. Teie te tahi hohoà haapiiraa i horoàhia i te arii i mono ia Tetunaè:

Mai ia Taurua horo poi poi ra òe, e noho òe i nià i te ʻIhu o te vaa nui ra. E ài òe i te popo ùru o te pūaa. Tei ia òe na te ora e te pohe o te taata. E ara rā òe, o te fati te ama, te pāturu o te tiàtià o taua vaa ra ia òe, e taupe to ùpoo i raro i te repo i to na teiaha. Eiaha te riu hauà ino o te utuafare e âfaihia na te aratià te nīnii atu, e riro ei vari tārarapu, e māa au i te vaha o te mamō. Faaâtea ê atu i to utuafare te mau faaârearea tāhinu noa i te monoi noànoà, e riro rātou ei tumu e paremo ai to âau i te faaahaaha e au to te hunareho ra. Ia àmu òe i te hau, haamanaò â, e tītī fatu rau te hui taata o te fenua, e mata ara ôhie i te hapa e te reo faahepo, ia î te âau, eita e roroa, ua mau te ôtaa, ua fāriu te mata i te fatu âpī. Eiaha to utuafare ia parihia i te māa pāhapa, eiaha to iòaa ia âmuuhia i te māa tāhuna e te taoà pīpiri. Ei rima horoà noa to te arii e tià ai. Tei nià i teie mea to hanahana i te vairaa. Eiaha to vaha ia riro ei vairaa no te tuà, ei vairaa rā no te vaianu. Ia au to te arii riri i te matai ra e maraamu, te òre e faarohia te hāruru. Eiaha ei riri vai tāmāu, ia pee vave noa rā mai te pātoërau ra. E haàna tāmāi te òhipa a te hau no òe ra, e ôpū poià ia te hopeà. E òre te ômore e faatupu i te ài, e òre hoi te taro e pua. Haamanaò, ei māa e mau ai te taata i to fare.³

Ua paari te mau aratai e ua haapaari rātou i to rātou mau vaamataëinaa i nià i teie mau parau. Ia tae te piiraa i te nūnaa ia faaineine i te mau māa hotu, te ʻinaì, te tapa, te fare no te fārii i te feiā e ratere mai, e puè ihoā te mau horoà e ua ineine atoà te feiā e orero i te parau. Na te mau tahuà atoà ia e rautī i te mau haapiiraa e au no te tārāi i te vaa, no te òhipa tautai, faaàpu e no te tāmāu i te paparaa tupuna. E faufaa rahi no rātou te iteraa te taata i te parau o to na paparaa tupuna e te parau o to na âià. I Tahiti nei, ia tūtonu noa tātou i nià i te mau mataëinaa e vai i te pae apatoerau e tae roa i te hitiāa o te rā, i teie tuhaa o ta tātou i matau i te pii te tuhaa 1, e toru ia vaamataëinaa i haamauhia e te mau hui

² Te horoà ra o Teuira Henry i te tātuhaaraa o nā mataëinaa o Tahiti i te âpi 76. E tano rā e hiò e e haapāpū i te mau iòa e vai ra i roto i te mau mataëinaa.

³ Mai-Arii, 25-26.

arii, Teporionuu, Teaharoa e nā Teva e ha i Tai. Terā vaamataèinaa e to na ôtue tipaeraa, to na tupuàì mouà, to na tahua, ta na ânavai e to na pū marae. Ia taiò tātou i te faaiteraa a Teuira Henry i te parau o te mau mataèinaa e vai ra i Tahiti, e hiti ihoā te parau o te mouà, te ânavai, te ôtue, te tahua, te marae e tae noa atu hoì te parau o te mau tahuà e aore ra te mau arioi a taa noa atu ai te iòà o te mau arii. Ei hiòraa, te na ô ra ta na faaiteraa i te parau o Hitiaà:

E moti i Vaiovaù e horo roa i Èaèa, o Hitiaà te fenua. Te mouà i nià, o Tevaitoi, o Mauru e o Tahoutira. Te tahua i raro, o Teiiri. Te òutu i tai, o Papehei. Te vai, o Maninihaorea e o Mahateaho. Te marae, o Hitiaà e o Taputapuatea. Te ava i tai, o Putaimarū i Papeivi e Vaitoàre, Teaauraa i Faaone.⁴

O te reira te mau parau ta rātou e tāmāu e e faaite i te mau ratere e tipae mai i to rātou mau mataèinaa ei fāriira ia rātou. Mai te peu hoì e feiā ê, e "manu moà" anei, e "mau tamarii na te tetua nui" anei e aore ra e "pāpaa" ra, e "meiā roroa", ua ineine noa atoà te mau vaa no te tāpapa e no te faaite i te tapaò no te hau e te òaòà i taua mau ratere.

Ia tae mai te ratere na te ara roa mai, ua imi ihoā rātou i te mau ava e ôhie ai te tomoraa e te tipaeraa i nià i te fenua, e aita ra, na to te fenua e hoe atu no te aratai e no te fārii i te ratere e tae atu ai i tahatai. I te tau ta tātou e tūtonu nei i teie farereiraa, a taa noa atu te tahi mau ava e te mau ôtue e vai ra i te tahi atu mau mataèinaa o Tahiti nui mareàrèa tei rau te oto o te manu, e tano e haamanaò e ua riro na te mau ava e te mau ôtue o te tuhaa 1, mai Tautira e tae roa i Pare ei mau vāhi tīpaeraa tei tui te roo na te ara roa, no reira i rahi ai te mau pahi i te tūtau i teie tuhaa e i pinepine ai te mau mataèinaa no Teporionuu, no Teaharoa e no Taiarapu i te fārii i te mau ratere rau i roto i nā matahiti e toru ahuru hou te mau manu moà a te Tumu nui a tae mai ai te matahiti 1797. Ua tāmata na te tahi mau manu moà no te fenua Paniora i te haaparare i te parau o te haapaòraa âpī i Taiarapu, aita rā i manuia. Ia tae mai te mau veà tonō peretāne i te ôtue no Tefauoroa, ua matau roa te nūnaa i te fārii i te huru o teie mau ratere na roto i te mau farereiraa i tupu na (Wallis, Bougainville...) e ua tāpapa mai rātou no te hiò e no te fārii. I roto rā i te roaraa o te tau, aita atoà te mau aratai e te nūnaa no te vaamataèinaa no Teporionuu e Teaharoa i ôhie i te fārii i te parau o te haapaòraa i taitaihia mai e te mau mitionare. Te tahi tumu, no te mea ia ua na mua mai te mau arioi i te poro i te parau no te Atua o Oro e ta na mau haapaòraa e ua ô atoà te mau arii i roto i terā mau haaparareraa. E tau huru roa to te nūnaa

⁴ Teuira Henry, Tahiti aux Temps Anciens, PSO, (Paris: Musée de l'Homme, 1996), 76.

àrora a i mua i te mau titauraa ta te mau veà tonu i haaparare na roto i te tauturu e i raro aè i te aratairaa a te ôpu huiarii ra o Pomare.

E tano e parau e, ua riro taua mau farereiraa ei raveà haamatararaa i te huru oraraa e tiàturiraa o te nūnaa, e raveà atoà rā no te haamau i te tahi mau aratairaa e haapaòraa ê atu i ta rātou i ora mai na.

Ua faaara ê rā te tahi mau tahuà e te hiòhiò i taua mau tupuraa òhipa e ua ineine ê na te Māòhi i te fārii i te mau tauraa ta te mau veà tonu i taitai mai e i haamau i te roaraa o te tau e tae roa mai i teie mahana.

E piti parau tohu ta tātou e hiò mai, ta Vaita i Opoa e ta Pauè i Papaoa.

I te matahiti 1823, te faatià ra nā tahuà no Porapora, o Auna-iti e o Vai-au i te parau i tohuhia e te tahuà Vaita no Opoa. Ua âmui to te Hau-pahu-nui⁵ i nià i te marae no Taputapuatea. Ua puhi mai te hoê matai rahi e ua motu ê te auru o te hoê tamanu tei topahia te iòa o Pāruru-Matai-i-nià e ua toe noa mai to na tumu. Ua matau te mau tahuà e ua ui maere i te huru tupuraa no taua òhipa. O Vaita tei ui atu ia rātou na roto i te parauraa e: "E homa, e aha ta òtōu e feruri nei." Pāhono atu ra rātou: "Te feruri nei i te tapao o teie rāau i motu aè nei, aita te rāau nei i motu mai te pō auui mai." I reira to Vaita horoàraa i te tatarararaa o taua tapao:

"Te ite nei au, tei mua ia ù nei te auraa o teie nei peu maere rahi. Tena mai te fanauà unaua na te Tumu, e haere mai e hiò i teie uru rāau i Taputapuatea nei. E tino ê to rātou, e tino ê to tātou. Hoê anaè rā huru, no te tumu mai, e e riro teie nei fenua ia rātou. E mou teie nei haapaòraa tahito nei, e e tae mai hoi te manu moà o te moana e te fenua nei, e haere mai e taihaa i ta teie rāau i motu e haapii nei."⁶

Ia ui atu te mau tahuà i te vāhi no reira mai teie mau "manu moà", ua pāhono o Vaita e, "Te haere mai nei na nià i te hoê pahia ama òre". Ua parau faahou atu ra te mau tahuà e, "Ua ite mātou i te huru o te mau vaa i tarahia e te mau taata ia au i te haapiiraa a Hiro, e e mau vaa ama anaè ia òre rātou ia taahuri. E aha ia huru vaa ta òe e parau ra." Ua vahavaha e ua haamaamaà atu ra o Tereroa no Huahine ia Vaita, areà o Hua-Tere e o Faaarahia, ua tāmata atu ra i te tāmārū ia. Ua hoi noa atu ra to te Hau-pahu-nui i to rātou mau vāhi mā te tauà òre i te mau parau a Vaitā. Ia faaroo te arii Tamatoa i taua mau parau, ua tītau atu ra o ia ia Vaitā no te haamaramarama i te auraa o ta na mau parau. Ia tae o Vaitā i te arii ra, tei reira atoà to te hau-pahu nui e tae noa atu te nahoà rahi taata tei haere mai no te faaroo i ta na tatarararaa. Ua faaroo te arii ia Vaitā e aita atoà o ia i tiāturi ia na. Rave atu ra o Vaitā i te hoê umete rahi e ua ani atu ra i te arii ia faaue i ta na mau teuteu no te amo i taua umete i tahatai e ia

⁵ E faatereraa hau âmui i rotopū ia Tahiti, Huahine, Raiatea e Maupiti o tei haamauhia e te mau hui arii e te mau tahuà no Tahiti e no Raro Matai e tae noa atu i te tau no te hau Tāmārū a Farāni, i te matahiti 1847 (Teuira Henry, Tahiti aux Temps Anciens-Tahiti te Pō, PSO 1, Paris, 1997, 135)

⁶ Teuira Henry, 16-17

tuu i te tahi mau ôfa'i i roto, hou a tuu atu ai i nià i te miti. E ia ite te nahoà taata i te umete i te vai-noa-raa i nià i te iriatai, ua pōpō atu ra rātou mā te ūmēre rahi. Ua na reira atoà o Faaarahia e te arii, areà te rahiraa o te mau tahuà, ua riri roa ia rātou. Ua pūrara ê atu ra rātou mā te faaara ia Vaitā e taparahi rātou ia na ia òre noa atu ta na mau parau e tupu. Ua faaara atoà te tahi tahuà no Raiatea i te arii Tamatoa e, e tae mai te mahana e òre ai te mau rahui i faataahia na te mau vahine, e e faatiàhia ai rātou ia àmu atoà i te honu e te tahi māa i haamoàhia no te mau atua e na te tane.⁷

E tano e faatūàti i teie tohuraa e te tahi atu mau parau i faaarahia i te nūnaa i terā ra tau, mai te tohu a te hiòhiò ra o Pauè no te mataèinaa ra o Mahina e ta te perofeta ra o Maui.⁸

Te tohu a te hiòhiò ra o Pauè no te mataèinaa ra o Mahina i Tahiti i te tau o te arii ra o Tu/Pomare I: "Te haere mai nei te tamarii a tetua ùnauna na te hoè vaa ama òre, o te vehihia mai te ūpoo e tae roa i te àvae....E tae mai te hoè arii apī, e riro teie nei hau ia na, e e peu ê anaè te tupu i teie nei fenua; e moè te tapa e te ìe i Tahiti nei, e e àhu te taata i te tahi atu mau àhu pāpaa."

Ia hiòhia te area tau 1767-1797, e 30 matahiti te tupuraa te mau fareireaa i rotopū i te mau horo pahi i tāpae mai i Tahiti e te nūnaa no Tahiti, tei riro ei faaineine i te mau tauraa ta te mau veà tonoi faatupu i Tahiti e tae roa mai i teie mahana. E tano atoà e hiò e e tuatāpapa i te huru fāriiraa a te Māòhi i teie mau "taata o meià roa"(T. Henry, 22), no Paniora, Peretāne, Farāni i nià i to rātou mau vaa ama òre.

E tano atoà ia ite e, te rahiraa o te mau vāhi tūtauraa pahi i Tahiti :

Matavai (peretāne Wallis, 23/06/1767), Hitiaa (Fārani Bougainville, 02/04/1768), Matavai (Peretāne Cook, 12/04/1769), Teahupoo (Paniora Boenechea, 08/11/1772), Pueu i Pihaa (paniora Boenechea, 06/11/1774; paniora D. Cahetano de Langara, 1775), Teahupoo e Vaitepihaa (Peretāne Cook, 15/08/1773); Hitiaa: 23/08/1773; Matavai : 25/08/1773; 22/04/1774), Tautira i Vaitepiha (pēretane Cook, 13/08/1777; Matavai 24/08/1777); Matavai (peretāne Watts, 10/07/1788); Matavai (peretāne Bligh, 26/10/1788 (5 avae) ho'i te Bounty i te 04/04/1789; 2 o te tere i te avae Tiunu 1789 (tapena Christian Fletcher), ho'i faahou mai i te 3 o te tere i te 22/09/1789); Matavai (peretāne Edwards 23/03/1791) no te tii mai i te mau ôrure hau o te Bounty. Matavai (peretāne Vancouver e Broughton 27-30/12/1791, ua ho'i i te 24/01/1792); peretāne Weathered i te hopeà fepuare 1792; peretāne Bligh i te 07/04/1792; tapena peretāne Neu, 03/02/1793 i nià i te Daedelus. I te 03/03/1797 i tae mai te mau veà tonoi i nià ia Tarapu i te ôutu no Tefauroa.

⁷ Teuira Henry, 17.

⁸ Teuira Henry, 20-21. E tano e taiò atoà i te tahi parau e vai ra i roto i te Bulletin de la Société des Etudes Océaniques, n° 226, Tome XIX/n°3/Mars 1984, àpi 1481-1511, « Personnages nimbés de gloire et pirogues sans balancier-Prophéties d'avant les contacts dans les Iles de la Société », pāpaihia e H.A.H. Driessen o te tatarā huàhuà ra i nā parau tohu e piti.

Ia taiòhia te roa o te tau ta tātou e tūtonu ra, mai te 5 no Māti 1797 e tae mai i te 01 no Tetepa 1963, ua roaahia 166 matahiti to te nūnaa Māòhi e e tano e parau ua tae roa i teie mahana, ua faaruru te nūnaa Māòhi i terā matai i farara i Taputapuatea e ua fārii i te mau faauèraa i taitaihia mai e te mau manu moà o te Tumu nui. Ua haapiihia o ia i te faaroo e te faanaho i to na hiroà faaroo ia au i te mau faauèraa a teie Atua hoê o Iehova e ta na Tamaiti Ôtahi, o Ietu Metia e na roto i te mana o te Varua Maitai. 166 matahiti te roa to te mau veà tonono pāpaa rohiraa no te poro, no te tanu, ia paò e ia haapaò-roa-hia te parau o teie Atua i roto i te āau e te feruriraa o te Māòhi.

E ère faahou na te mau aito e na te mau tupuna i faatià i te mau âài, na te mau tuatāpāparaa i ravehia e te mau veà tonono i faaite i te huru o te Māòhi i mua i te parau o teie Atua o Iehova e i ta na Tamaiti ia Ietu Metia, te huru hoi no to na maramaramaraa i te parau o taua Atua tei faaitehia i roto i te mau parau i pāpaihia i roto i te pīpīria, te huru hoi no to na fāriiraa e to na atoà fārii-òre-raa i te mau parau i haapiihia e te mau veà i tonohia mai te fenua roa mai e nā totaiete mitionare no Peretāne e no Farāni hoi.

I roto i te roaraa o taua tau, e piti tuhaa e au ia faataa,

- te tau o te mau veà tonono peretāne (90 matahiti) i haamata i te taeraa mai te pahi ra o Tarapu i te matahiti 1797 e i hope i i te hoiraa o Michael Green, te veà tonono peretāne hopeà ra i te matahiti 1887.
- te tau o te mau veà tonono farāni (100 matahiti), e haamata i te taeraa mai te mau veà tonono farāni i te matahiti 1863 e e hope i te 01 no Tetepa matahiti 1963, te haamanaraahia te ture tumu o te Etārētia Evaneria no Porinetia Farāni.

E tāmata tātou i te heheu i te huru o te Māòhi, te huru o te nūnaa no Tahiti nei i roto i nā tau e piti. E faaitoito atoà tātou i te tūtonu i nià i te mau òhipa i tupu e te mau faanahoraa i haamauhia i te mau mataèinaa no Teporiunuu, Teaharora e nā Teva-i-tai e aore ra Taiarapu i te Hitiaà o te rā.

E piti uiraa ta tātou e tāmata i te pāhono ei aratairaa i ta tātou tuatāpāparaa

- i) ua ôhie anei te nūnaa Māòhi i noho na i te tuhaa 1 i te fārii i te faaroo âpī i taitaihia mai e i porohia e te mau veà tonono peretāne i roto i nā matahiti e 90.
 - Mai te peu ê, no te aha e aore ra na te aha i faaôhie.
 - Mai te peu aita, no te aha e aore ra na te aha i faataupupu.
- ii) i te tau o te mau veà tonono farāni, i te roaraa o nā matahiti 100, e aha te huru e e aha te tahi mau tapaò e faaite ra e ua fārii te nūnaa Māòhi o te tuhaa 1 ia riro ei mau mero pāpū no te Etārētia Evaneria no Porinetia Farāni.

TE FAATERERAA TE MAOHI I TE ETARĒTIA

Mai te taime a tae mai ai te mau veàtono peretāne e farāni i nià i te fenua mādhi e te mau òhipa atoà ta rātou i haa ia mau te Faaroo âpī i nià i te fenua nei òia hoì mai te matahiti 1797 e tae mai i te matahiti 1963, ua roahia e 166 matahiti. I te matahiti 1963 te pūpū-raa-hia mai i roto i te mau māohi te faatereraa o te Etārētia porotetani. I taua matahiti ra, te māiri-raa-hia te iōa o te Etārētia ei Etārētia Evaneria i Porinetia Farāni.

1. Te Etārētia Evaneria e ta na mau àroraa i te parau o te māohi

A. Te Faanahoraa a te Etārētia

I te 1 no Tetepa no te matahiti 1963, te pūpū-raa-hia mai te faatereraa o te Etārētia i roto i te mau taata o te fenua tei arataihia e te peretiteni Tāmuera a Raapoto òrometua. Ua faanahohia te Etārētia e 8 tuhaa. E 3 tuhaa i Tahiti : Te mau tuhaa 1, 2, 7, te tuhaa 3 o Moorea-Maiào, te tuhaa 4, na fenua e 5 i raro matai, te tuhaa 5 nā fenua e pae i te pae tooà o te rā, te tuhaa 6 te mau motu i Tuamotu-Maareva mā e o Matuita mā, te tuhaa 8 o Taratoni e o Niu Hepirita. Te tiāmāraa mai o Niu Hepirita i faaea atoà ai ta tātou òhipa i ô.

Ua tano terā faatuhaaraa no te mea te faaturahia ra te huru o te mau taata o terā mau motu, to rātou oraraa, ta rātou peu, to rātou hiroà e to rātou reo. Te tuhaa 6 te mea taaê no te mea e piti huru nūnaa e vai ra i ô : Te Paūmotu e te Enana. E taaê rāua i nià i te huru o te fenua, te reo e te peu. Nā reira te Rapa i te tuhaa 5, e huru piri to na reo i te Rarotoà e te Paūmotu.

E 4 peretiteni to te Etārētia i haa mai i roto i teie fanahoraa tei haamata i te matahiti 1963 e tae roa i te ARA no te matahiti 2004 i reira te ani-raa-hia te Tuhaa 6 e te Tuhaa 8 e faanaho mai i ta rāua âpooraa tuhaa no te matahiti 2007.

Ia au i teie faanahoraa, eita e òre te vai tu ra te mau òhipa e tano ia haamaitaìhia e aore rā ia faatupuhia ia raaraa maitaì te parau o te mādhi...

E. Te Faaineineraa i te mau rave òhipa a te Etārētia

Ua faatere mai te mau taata o te fenua mai te matahiti 1963, te vai noa ra te tahi mau òhipa na te mau veàtono farāni noa e aratai ra. No te Aua pipi, ua haamata na nià i te tahi taata e tiāraa ìtehia i roto i te Faatereraa o te Etārētia mai ia John Tematauirā a Doom tiàtono e pāpai parau rahi o te Etārētia. I te matahiti 1970, o o ia te faatere mādhi matamua o te Aua pipi. I muri mai ia na, ua haere te manaò o te Faatereraa o te Etārētia i nià i te tahi mau òrometua tei tonohia i te mau faaineineraa i te ara mai ia Philippe a Tupu, Teriitua a Faehau, Tehaapapa a Teururāi e o Joel Taoàhere a Hoìòre.

I te pae no te faaineineraa i te mau pipi, te rahiraa o te mau òrometua haapii i te haamataraa e veàtono. Te vai ra te tahi mau haapiiraa na te mau mādhi e horoà ra. Eere rātou i te mea rahi. I te tau o Teriitua òrometua, te rahiraa mai te mādhi e haapii i Heremona. E mau òrometua haapii âfa taimè rā. I te tau o Tehaapapa, te iti-roa-raa mai te veàtono. Te mau veàtono noa e noho ra i te fenua nei terā e haapii ra. I taua tau ra, te rahiraa mai te òrometua haapii mādhi taimè î e âfa taimè e tae roa mai i teie mahana.

I te pae o te haapiiraa i te Aua pipi, a taa noa atu te mau haapiiraa pipiria ua rave-hia na te haapiiraa i nià i te mau atua o te mādhi. Ua haapii-atoà-hia te reo mādhi e Charles e o Henri Vernier. Ua haapii o Turo i te reo mādhi mai te tau o John Doom e tae roa mai i to Taoàhere e te haapiiraa Evaneria e te hiroà tumu mādhi mai te tau o Tehaapapa e tae mai i to Taoàhere. I teie matahiti haapiiraa, ua haamatahia ai te faaterehia ai te mau haapiiraa a te tomitè rauti i te parau a te Atua.

I te tau o te peretiteni Raapoto, e rave rahi mau tamarii tei tonohia no te mau faaineineraa i te ara. Eere te mau taata noa e haere e òrometua, e mau taata atoà e haere e haapii tamarii, e rave i te òhipa turuutaa. Ua tauturu atoà te Etārētia i te tahi mau tamarii tei tonohia e te Hau fenua e aita i fānaò faahou i te putē.

Ua iti roa terā mau tonoraa i te faaineineraa i te ara i muri mai ua òre roa. Te mau tonoraa e haere noa ra no te mau taata ia e haere e òrometua. Eita e òre te vai ra te mau tumu te Faatereraa o te Etārētia i nā reira ai.

No te tahi mau tomitè òhipa, ua ìmi atoà te Faatereraa i te mau rāveà ia faaineinehia te mau taata o te fenua. E tano e parau, ua tae te Etārētia i nià i te faanahoraa e mādhi anaè terā e aratai ra terā mau tomitè mai te Haapiiraa tāpati, te Uî âpî, te CPJ, te CPCV, Temarama, te mau fare haapiiraa, te pū Uruaitatama, te pū o te mau tamahine, te pū haaparareraa parau veà, radio, âfata teata, te fare vairaa puta, te fare hooraa puta...

No reira eita e tià i te Etārētia ia haaparuparu i te parau o te faaineineraa i ta na mau rave òhipa no te mea te hinaaro ra o na i te mau taata faaineinehia no te rave i ta na mau òhipa. Te vai ra to na tiaturiraa, e maitai ta na mau òhipa no te mea ua faaineinehia te feiā rave.

F. Te àroraa no te reo, te hiroà e te mau òhipa mādhi atoà

Te reo mādhi e àroraa tumu na te Etārētia. Ua riro te reo ei teòteòraa na te porotetani no te mea ta na te pipiria matamua i hurihia i roto i to na reo i Patifita. E nā te reira i faaòhie i te parareraa o te parau a te Atua i te fenua nei e i Patifita.

A taa noa atu te mau pāroita reo farāni e tinitō, te faaōhipahia nei te reo māōhi i roto i te mau òhipa a te Etārētia mai te mau tomite, te mau āmuiraa, te mau pāroita, te mau tuhaa e te faatereraa o te Etārētia.

I mua i te àroraa a te Etārētia e ia ìtehia te reo māōhi, ia ìmi atoà o ia i te mau rāvēa e ia haafaufaahia te rauraa o te reo o te nūnaa.

I pihai iho i te reo, e matara mai te parau o te hiroà, te peu, te māa e te mau òhipa atoà e tano e haafaufaa no te mea e tāmuraa to rātou i nià i to na parau. Ua ìte te Etārētia èere i te mea òhie i te faahaereraa i terā mau parau i roto i ta na mau faanahoraa, eita rā e tano ia na ia àpe.

I te tahi aè nei tau, ua ôpanihia te òri. I teie nei, ua matara roa ia òhipa i roto i te mau faanahoraa a te mau pāroita e te mau tuhaa. Ua ìtehia te òri, te mau parau paari, te mau paripari fenua i te haafaufaa-raa-hia i roto i te mau faanahoraa a te Uì âpī, te Tuahine, te 5 no Māti. Ua tae roa atoà te tahi mau pāroita i te haereraa i roto i te mau heivaraa o te fenua no te himene e no te òri.

H.Ta te Etārētia àroraa no te fenua

Ua tano ihoa te pūpū-raa-hia mai te faatereraa o te Etārētia i roto i te mau taata o te fenua no te mea e tau âpī terā e matara ra. Ua haamatahia i te hāmani i te tauraa manureva o Faaa. Te faaineine ra te Hau farāni i te tau i ta na vāhi tāmamatataraa àtomi. Mai Aretiria, te ôpua ra o ia e faahaere mai i te mau tāmamatataraa àtomi i to tātou mau pae fenua.

Te òrometua Adnet tei haamata i te faaite i to na tūatiòre i te faanahoraa a te Hau farāni. Aita te mau taataa o te fenua e faatere ra i te Etārētia i taua tau rau i ara roa atu ra i te mau fifi ta te mau tāmamatataraa àtomi e faatupu mai.

Mai te matahiti 1963, e tano e parau 20 matahiti i muri aè te faaiteraa te Etārētia i to na manaò pātoì i te mau tamamatataraa àtomi. Ua haapāpū te ARA i to na manaò pātoì i terā òhipa na roto i te mau faaotiraa ta na i rave e te mau rata tei pāpaihia i te faatereraa o te Hau farāni. Ua faanaho-roa-hia te tahi fārereiraa i roto i te peretiteni Chirac e e piti tià o te Etārētia. E tae noa atu i te mau tuatāpaparaa tei ravehia e Hititau e te Etārētia i nià i te feiā tei rave i te òhipa i nià i te mau vāhi tāmamatataraa àtomi e tae roa i te faatupuraa i te tāatiraa Moruroa e tātou.

A taa noa atu te àroraa i te parau no te mau tāmamatataraa àtomi, mea pinepine atoà te ARA i te faaara i te nūnaa i to na mānaònaò i te parau o te fenua mā te poroì i te nūnaa eiaha e hoo i to na fenua.

I.Te tiàraa mata ara o te Etārētia i nià i te nūnaa

Te Etārētia o te mata ara o te nūnaa. E parau te reira tei haapāpūhia i roto i ta na ture tumu. Aita te reira parau i vai noa i roto i te puta, ua faaōhipahia terā parau i roto i te

mau faaotiraa i ravehia e te ARA i nià i te mau fifi o te nūnaa, to te feiā âpī e te mau faaârora fifi o te nūnaa tei ravehia e te Etārētia.

I roto i te mau fifi rahi ta te nūnaa i fārerei, ua riro te Etārētia ei rāveà e tupu ai te fārereiraa i roto i te nūnaa e te mau faatere o te fenua no te tauàparau e no te ìmi i te mau rāveà ia hoì mai te hau. Mai te peu e riro te Etārētia ei vāhi i reira te taata e fārerei ai ia haamaitāhia te Atua no te mea te reira te tahi òhipa e tītauhia ia na.

I roto i ta te Etārētia mata-ara-raa, ua pāpū atoà ia na èere no te māòhi noa o na i na reira ai no te mau taata atoà rā e faaea ra i nià i teie fenua. Mai ta na e ara ra i nià i to na nūnaa, te ara atoà o ia i nià i te mau nūnaa atoà e faaea ra i nià i teie fenua.

M. Te mau tāmataraa no te faaâpī i te tahi mau faanahoraa

Ua haamatahia i te parauparau i teie tumu parau i te tau o te peretiteni Raapoto mai te parau no te faahaereraa i te tiare i roto i te fare pure, te tātauro... Te faaotiraa i matara mai i terā tau teie : Te vāhi i matara e faahaere.

Ua ìtehia i roto i te tau te matararaa te parau o te tiare. Te vai ra te mau pāroita tei matara roa i roto i te faaneheneheraa i te fare pure e te vai ra vetahi tei tāòtià. Te tuuraa te taata i te tiare i nià ia na e haere atu ai i roto i te fare pure, aita te reira i òhie i roto i te tahi mau pāroita e tae roa i teie mahana.

Hoê ā parau no te mau mauhaa ùpa e to te tiare. Te vai ra te mau vāhi ua matara roa e te vai ra te mau vāhi aita roa. Te hāmonia, te mauhaa ùpa fārii-roa-aè-hia i roto i te fare pure. Mea fifi roa atu te tītā, te ùkulele, te pahu e te toère.

Ua parauparau-atoà-hia te àhu òhipa. Aita te reira parau i matara roa atu ra. Te vai noa ra te faaotiraa : Te pereue, te àhu òhipa. Ua tae atoà te tahi mau âpooraa tiàtono i te faanahoraa i te tahi pereue e te piripou no te tāpati ôroà. I roto i te tahi mau pāroita e te tahi mau tuhaa, ua matara te àhu òhipa taaê atu i te pereue.

Te faaâpīraa i te papa haamori o te mau pureraa, e òhipa tei faaotihia e te ARA. Teie rā i roto i te faaòhiparaa èere i te mea òhie. Ua matara i te vāhi i matara. No te ôroà a te Fatu, ua matara te reira i te faahaere-raa-hia i roto i te puta tei faanahohia no te hepetoma pure.

Te faaòhiparaa i te maa tumu o te fenua i roto i te ôroà, ua haamatahia te parauparau i roto i te tahi rururaa òrometua tei faaterehia e te tahi òrometua tonga o Salesi Havea. Ua manaò te rururaa òrometua e rave i terā ôroà i terā matahiti. Aita te peretiteni Marurā i fārii. I te tuatāpapa-raa-hia te mau maa i faaòhipahia i roto i te ôroà, i reira vetahi te araraa mea rahi te maa e te pape i faaòhipahia mai te ùru, te firifiri, te faraoa paapaa, te sirop, te pape haari... I te tau a haapaò ai Taarii òrometua i te tuhaa 6, ua

faaòhipa te mau âmuiraa i te pae Tuamotu mā i te òmoto e te pape haari i roto i te ôroà a te Fatu.

N.Te mau haapiiraa a te tomite rauti

E ôpuaraa terā ta te Cevaa i faaahaere na roto i te òrometua Ametefe Nomenyo. Ia faatupu te mau Etārētia i roto i te Cevaa i te òhipa rauti i te parau a te Atua. E rave rahi mau tere to terā òrometua i te fenua nei no te faatere i te haapiiraa i roto i te mau rururaa òrometua. Na Teriitua òrometua mono peretiteni o te Etārētia i haapaò mai i terā òhipa. I muri mai ia Teriirua na Remuna i haapaò mai e tae mai ai i nià i a Tehaapapa e o Turo i teie mahana.

I te tau o Remuna i haamata ai o Turo i te faanaho i te mau haapiiraa i roto i te tomite rauti. I te matahiti 1988, te matararaa te puta Te rautiraa i te parau a te Atua e te iho tumu māðhi. Ua faaterehia terā tumu parau i roto i te rururaa òrometua e te mau rururaa tiàtono e ètārētia. Fātata i te mau matahiti atoà, e matara mai te puta haapiiraa âpi a te tomite rauti. E faaterehia ihoa te mau haapiiraa i roto i nā rururaa e 3 ta te mau òrometua, ta te mau tiàtono e ta te ètārētia.

E tano e parau, ua roaahia e 17 matahiti to te tomite rauti haaferuriraa te Etārētia i nià i te parau o te māðhi ia au i te tūramaraa a te reo e te parau a te Atua...E 16 puta haapiiraa i nenehia.

Te haafaufaa ra te tahi mau pāroita e te tahi mau tuhaa i te mau haapiiraa a te tomite rauti i roto i ta rātou mau faanahoraa mai te Haapiiraa tāpati, te Ui âpi, te tuahine. Hoê ā te mau òrometua tei ìte i te faufaa o terā mau haapiiraa, te faaòhipa ra rātou i roto i ta rātou mau haapiiraa, mau faaitoitoraa e mau faanahoraa òhipa.

Ua parauparau-atoà-hia e faahaere i terā mau haapiiraa i roto i te puta a te Haapiiraa tāpati a te Etārētia. I teie matahiti haapiiraa i te Aua pipi no Heremona i haamatahia ai te mau haapiiraa a te tomite rauti faaterehia e te tahi mau tià o te tomite rauti.

Eita e òre no te mau haapiiraa i faaterehia e te tomite rauti i roto i te Etārētia, ua haamata te tahi mau pāroita, te tahi mau tuhaa e te tahi mau òrometua i te haafaufaa i terā mau parau. Ua parauparauhia te parau o te iòa o te mau fare âmuiraa e fare pure. Eitae òre mai roto mai i terā mau feruriraa i hiò mai ai te pāroita no Teàvaro i Moorea i te iòa o ta rātou fare pure o Fare hotu...

Manaò pūðhu

I muri aè te hiòraa i te mau àroraa i ravehia e te Etārētia no te parau o te māðhi, ua ìtehia mea rahi te parau i tuatāpapahia, mea rahi te haapiiraa i faaterehia. Te rave-noa-hia ra te mau haamāramaramaraa, te mau tatararaa. Te ìte-noa-hia ra meà rahi ā te parau aita i fāriihia. Te vāhi fifi roa ia hiòhia tei nià i te faaòhiparaa i roto i te fare

pure. Te auraa, te vāhi raverāa terā e fifi ra no te huru hiōraa i terā fare e te mau òhipa e tano e rave i roto i terā fare. Eita e òre te vai noa ra te mau òhipa e tano e hiò, bna tātoui te reira e faaaravaì roa atu.

TE OIVI O TE TUATAPAPARAA

Te Etārētia Evaneria e ta na àrora a i te parau o te māohi

A. Te Faanahoraa a te Etārētia

E 8 tuhaa i roto i te Etārētia : 3 i Tahiti, 1 i Moorea-Maiào, 1 i Raro matai, 1 i te mau fenua tooà o te rā, 1 i Tuamotu-Matuita mā, 1 i Taratoni e o Niu Hepirita.

E. Te faaineineraa i te mau rave òhipa a te Etārētia

-Te faatere māōhi matamua o te Aua pipi 1970. Te mau òrometua haapii : e veàtono, te māōhi āfa taime, iti te veàtono, òrometua haapii māōhi. Te mau haapiiraa : Te mau atua māōhi, te reo māōhi e te hiroà tumu māōhi.

-Tonoraa i te faaineineraa i te ara : òrometua, haapii tamarii, òhipa turuutaa...

-Te mau tomite òhipa HT, UA, CPJ, CPCV, Temarama, fare haapiiraa, Uruaiatama, Foyer...

F. Te àrora no te reo, te hiroà e te mau òhipa māōhi atoà

-Te pipiria, te faaòhiparaa te reo i roto i te Etārētia. Te rauraa o te reo i roto i te nūnaa.

-Te hiroà, te peu, te òri e te mau òhipa māōhi atoà : Uì āpī, tuahine, 5 Māti, Me...

H. Te àrora no te fenua

-Te pātoiraa i te tāmamataraa àtomi : Adnet òrometua. Aita te mau taataa o te fenua e ara ra.

-20 matahiti i muri aè te pātoiraa a te Etārētia, te mau faaotiraa a te ARA, te mau rata i te Hau farāni, te fārereiraa i te peretiteni Chirac, te tuatāpaparaa a Hititau e te tāatiraa Moruroa e tātou.

-Te faaararaa a te ARA i te nūnaa no te parau o te fenua eiaha e hoo.

I. Te mata ara o te nūnaa

-Te tiàraa mata ara o te Etārētia : ture tumu te mau faaotiraa a te ARA no te mau fifi o te nūnaa...

-Te Etārētia i mua i te mau fifi o te nūnaa : no te māōhi e te mau taata atoà o te fenua.

M. Te mau tāmataraa no te faaāpī i te tahi mau faanahoraa

-Tumu parau tei haamatahia i te tau o te peretiteni Raapoto : te tiare i roto i te fare pure, te tātauro...Te vāhi i matara e faahaere.

-Te matara ra te parau o te tiare, te mauhaa ùpa : te hāmonia. Te mra rave àtā : te tītā, te ùkulele, te pahu e te toère.

-Te àhu òhipa. Ua matara te àhu òhipa taaê atu i te pereue i roto i te tahi mau pāroita e tuhaa, ARA.

-Te faaâpîraa i te papa haamori. Te maa tumu o te fenua i roto i te ôroà a te Fatu.

N.Te mau haapiiraa a te tomite rauti

-Te ôpuaraa a te Cevaa : Ametefe Nomenyo òrometua

-Te mau rauti o te Etārētia : Teriitua, Remuna, Tehaapapa, Turo

-Mai te matahiti 1988 : Te mau haapiiraa a te tomite rauti arataihia e Turo.

-17 matahiti : 16 puta haapiiraa.

TE TERERAA O TE VAUVAURAA

1.E ravehia te tahi ômuaraa no te tatara i te òhipa e rave i roto i te tahi tuhaa òia hoì te feruriraa i nià i te mau àroraa a te Etārētia i te parau o te māðhi.(5-10 miniti)

2.E tãpupuhia no te feruri i nià i te uiraa : E aha te mau àroraa a te Etārētia i te parau o te māðhi.(20-30 miniti)

3.I roto i te pupu rahi, e vauvau te pupu tãataitahi i ta na feruriraa. E tauàparau i nià i te mau feruriraa aa te pupu tãataitahi e hope roa i te hora i faataahia.

TE MAU UTUAFARE
ÒROMETUA O TE
TUHAA HOÊ
I MUA I TE TĪTAURAA
A TE IÒA ETĀRĒTIA
POROTETANI MĀÒHI

Te mau òrometua o te Tuhaa 1 i mua i te iōa o te Etārētia Porotetani Māōhi

Omuaraa

Etārētia Porotetani Māōhi, te iōa ia i faaotihia e te Ara 2004. Ua hinaarohia ia feruri tātou i niā i te auraa ta teie iōa e tūrāma mai nei ia tātou ia tiā ia tātou ia aratai māmarama i te taata. Mai ta tātou i ìte, ua faaiui teie feruriraa ia tātou i niā i te mau mea i matarohia e tātou. Mai te reira atoà no ta tātou hiōraa i ta tātou Etārētia i roto ta na faaiteraa i te hinaaro o te Atua, e ta na haaraa ia ora te nūnaa o teie fenua.

Teie te tahi mau parau rarahi i tapeāhia mai no roto mai i ta tātou mau àparauraa.

Ua faaite mai teie feruriraa i te faufaa o te Vārua o te Reforomātio i roto i te hiroà Porotetani tei haamanò mai, e Aroha te Atua, i te faaroo i te Tamaiti e noaa ai te ora ia au i te faaiteraa a te Parau a te Atua, eiaha rā i ta tātou te taata nei.

Poroiraa

E mea maitai rā ia haamanaò tātou e, te iōa ta tātou i rave i teie mahana, te tītau mai ra ia tātou ia faaite i te tahi tiaturiraa, te tahi faaiteraa i te hinaaro o te Atua i roto i teie nūnaa. Te iōa, e ère ia i te faaiteraa i te hoē noa tuhaa, i te tātoàraa rā o te auraa ta te iōa e faaite ra i te huru o teie Etārētia tei piihia « *Te Etārētia Porotetani Māōhi* ».

No reira, teie te tahi uiraa e hinaarohia nei ia tutonu mai to tātou manaò.

E aha ta teie haapiiraa no te iōa o te Etārētia tītauraa i te òrometua i teie mahana ?

Te parau a Teiva mā e a Iotua mā

Te tītauraa a teie iōa ETĀRĒTIA POROTETANI MĀŌHI i te òrometua i teie mahana,

I roto i te feruriraa o tei orahia mai i teie hepetoma, ua tuapāpa na tātou i nā tuhaa tootoru o teie iōa, ETĀRĒTIA /POROTETANI/ MĀŌHI.

Te tiātuiraa, maori rā, ia òre tātou ia tūtonu, ia haafaufaa e ia tiāturi noa i te hoê noa tuhaa e matara ai e e ìtehia ai to tātou parau. Ia faaitoito rā tātou i te amo i te taatoà e te hoêraa o teie iōa (EPM).

Ia ìte tātou e, i roto i te E.P.M, ua rau te huru o te taata, ua rau te manaò, ua rau te hiòraa, ua rau atoà te hinaaro. Ia faaturahia ia to tātou rauraa. Ia ìmihia rā te mau raveà atoà ia ô te taatoàraa i roto i te hoêraa o teie iōa, rau noa atu ai tātou.

Ia ìte hoì tātou e, i roto i to tātou fenua e i to tātou nūnaa,

- E ère o tātou anaè te Etaretia.
- E ère o tātou anaè te Porotetani.
- E ère hoì o tātou anaè te Māōhi.

Ia noaa ia ia tātou ia ìte e ia faatura atu i te tahi taata ê atu ia tātou. Ia ìte atu i te faufaa, te maitaì e te paruparu atoà o te tahi.

Ia itoito tātou i te paèpaèraa i to tātou iōa e ia noaa ia tātou i te ìteraa e, o vai mau tātou, a roaa atu ai ia tātou ia haapāpū i to tātou tiàraa i nià i teie fenua, i roto i teie nūnaa e i teie nei ao.

Te tiātuiraa, e amo âmui tātou i to tātou iōa (EPM), ia roaa i to tātou iōa ia amo ia tātou i roto i to tātou taatoàraa.

(Manaò : aita rā anei hoì e, i te taime a maìrihia ai teie iōa âpi i to tātou, i haamata atoà ai i te amo ia tātou ???).

Ia itoito tātou i mua i to tātou parau : ETĀRĒTIA/POROTETANI/MĀŌHI

A amo anaè, a paèpaè anaè e a here anaè i to tātou iōa.

Te mau faaravaïraa i horoàhia i nià i te mau parau a te mau òrometua

Tehau : No te Māòhi i roto i te tahi mau Etārētia e te tahi mau pupu. No tātou te iòà, na hea tātou i mua i terā mau Māòhi. Ia haere mai, ia àro mai rātou, na hea tātou.

Teiua : Ta tātou tiàturiraa, o tātou anaè, aita to rapae. Aita tātou e tiàturi ra i to rapae. Aita te parau o te Māòhi i hope i roto ia tātou. Ia ìte tātou ia rātou ei Māòhi. Na reira atoà no te Porotetani, te Etārētia. Te vai ra te mea e rave, te mea eita e tano e rave.

Temeèhu : no te parau a te rautī, « faaitoito i te amo ». Hou a amo ai, ua fārii mau anei i te amo. Te faaotiraa a te ARA, hoê pae noa te amo ra. Te uiraa, ia òre tātou ia tāvini haavarevare noa. Ia pāpū. Aita anaè, ua mauà noa. A piti taime a faaineine ai tātou, ia hiòhia, aita e vāhi âpī. Te feia e tahitohito ra, e ère to rapae, to roto iho rā. Te feiā ARA i faaoti, aita atoà rātou i fārii.

Tehau u : mea amo aè to rapae ia tātou. Faaitoito i te amo.

Iteraèra : te fāriiraa, e tano e feruri na mua a faaoti ai. Te mea e taiāhia, a feruri tātou e a faaoti e tau i faahou. Te vāhi peàpeà, ua hiò-àpaàpa-hia te iòà, Etārētia/Porotetani/Māòhi. E ìmi i te raveà ia hoê. Te faufaa o te iòà, aita anei terā mau rūau i feruri mai, i roaa ai te manaò e tau i. Ia tae i te hopeà o te ao, aita e taa tei hea teie iòà i te vairaa. I te tauraa o te iòà, ua horo ê te tahi pae.

Taoàhere : Ua tano te haamanaòraa, e ère tātou noa te Māòhi. Ua tano atoà te haamanaòraa i te rauraa o te feiā e te taò i reira rātou i te tārereraa. E manaò tauturu i te parau e, a piti faaineineraa tāmāu. Te tahi pae, ua mauruuru, te tahi aita. No reira i faaineine tāmāu ai. E tano e faatura i te manaò o te mau pupu. Te vai ra te taime no te hiò-faahou-raa.

Temeèhu : faatura i te rauraa ??

Teiua : ua rau te Māòhi, te vai ra te âfa, te rau o te mau nūnaa...

Rahiti : *Quels sont les objectifs ?* E aha te fā ?

Taarii : Ua tātarahia te tumu i tae mai te ARA i nià i te faaotiraa. I te matahiti 2003, ua tae mai te aniraa a te tahi pupu ia tau i te hopeàraa o te iòà. Aita i fārihia. E tano ia faarahia te tumu i tae ai i te faaotiraa. E faufaa to te feruriraa. Ia pāpū, ia maramarama i te auraa o te iòà e te hiroà Porotetani. I roto i te tuatāpaparaa, ua ìtehia te raveà a te mitionare no te haafaufaa, haamaramarama i te fā o te iòà. No te aha i tauihia ai te taò « èvaneria » ? e tano e haamanaò i te mau àroraa i ravehia no te faatiāmā i te Etārētia e te mau nūnaa i te tau a riro ai te EEPF ei mero no te PCC, te COE e te CEVAA. Ua ìmihia te hiroà faaroo i nià i te fenua no te faatūāti i te tahi mau nūnaa. Teie iòà, o tātou te amo. Eita e òre na ta tātou

mau hina e faaū i te tahi mau ôpape e tūrai ia rātou i te hiò faahou i te parau o te iòa.

Tahiaraii : Te tauraa iòa, aita e fifi. I tau noa mai na tātou, a ono paha taime. E tītauraa na te tau, e no te mau tupuraa òhipa i nià i te fenua. Te haamanaò ra vau i te Apooraa Rahi a te COE i te matahiti 1985 i te fenua Brésil, te tumu parau i ravehia, « te Hiroà Tumu e te Evaneria ». Na te reira tumu parau i tūrai i te Etārētia ia ìmi i te parau o te tiàraa taata e te tiàraa o te nūnaa. Te tahi mea ta ù i ora mai, te parau ia o te reo o te Atua, te tahi reo o tei parau mai ia ù. I te tau a ravehia ai te faaotiraa, tei roto tātou i te tau faaâpīraa ARA. Ua faaroo vau i te reo o te tahi mau rūau o tei parau mai e, « o vai te haere no tātou ». E reo tei parau mai ia ù e, « e haere ». Te maramaramaraa o te reo, ua hape. Ua manaò vau e, te parau mai ra, e haere i nià roa. E huru taata terā. Mai te matahiti 1999 e tae mai i te matahiti 2004. Ua tae faahou mai te reo i te matahiti 2003, ua tupu te àimārōraa no te faaò ia Turo i roto i te apooraa faatere, ua mātīhia ei peretiteni no te tōmite rautī, i reira to na fāriiraahia. O vau te raveà i ô ai o Turo i roto i te apooraa faatere. Ua tupu te faaâpīraa o te ARA i Moorea. Na te tau i parau mai. Te vai ra te tau e parau mai te Atua. Te vāhi e ara, te maramaramaraa i te parau. Ua fārii vau i to ù hape.

No te tereraa o te tau, ia hinaaro te fenua ia faaâpī, eita e mau ia tātou te taata. Mai te matahiti 2003, mea rahi te mau tauraa i tupu i roto i te fenua. I te rururaa COE i te matahiti 1985, ua fā mai te parau no te « *mondialisation* ». to na fā rahi, ia hoê aè nūnaa. E ôpuaraa atoà e riro i te tūmā ia tātou. Te raveà e pāruu i to tātou fenua i mua i te fifi o te « *mondialisation* », ia Carrefour mā. E faaitoito i te tanu i te māa. Aita te Atua i na roto i te pupu poritita, ua na roto i te Etārētia. Na te faaroo e faaora i te nūnaa. E ère tātou te tau i te nūnaa. Te vai ra te tuhaa a te fenua.

Teiva v. : I te haamataraa, i mua i teie iòa, ua haamaêê te manaò. E huru Māòhi. E tapao faaite ua ô mai terā huru, te vai ra te tauraa, aita rā i taiaut. Te parau a te peretiteni, « na te fenua e tau i tātou », Mauruuru, Eiaha na te taata, e ô mai ia te nounou. E faatura te tahi i te tahi. E pii noa te fenua, a faaâpī, a tanu i te māa. I mua i te « *mondialisation* », e taime no te tià.

Tehau : Te faanahoraa te Atua i te tauraa iòa i roto i teie tau âueueraa. Ahiri i rave i te tahi tau ê. E taime pīhaaraa, na te Atua i tuu i te taata i te taime au. Ia topa te taata i roto i te fifi, i reira e ìte ai i te Atua.

Taaroarii : te haamanaò ra vau i te tahi parau a René Taputuarai i te area matahiti 95-96, e parau na te òrometua Tapao o tei tohu na e, « e hoì mai terā iòa Porotetani. »

Te parau a Iteraèra mā e Terahimonoarii mā

I muri aè i te mau haapiiraa i ravehia mai, teie mai nei te mau manao rārahi i niā i to tātou iōa

- * Etaretia : Ua tapeàhia mai terā manao « haere i rapae », tei roto i terā manaò, e nuu faahou i mua
- * Porotetani : I roto i terā manaò, faaàpī, àro, patoì
- * Māōhi : Te faariiraa i to ù iho parau

Uiraa : Eita anei e tano e faarirohia e hoe aè iōa ; no te mea te faufaa o te iōa teie ia :
- te vai ra ta te taata amuraa i te iōa
- te vai atoà ra ta te iōa amuraa i te taata

Te fifi rā hoì o te iōa, ia òre ia faaturahia.

Hiòraa no to tātou iōa : te ìtehia ra te vai ra te tahi pae te haapaò noa ra i te parau no te Etaretia , areà te tahi pae, ua haapaò noa ia i te parau o te Māōhi ; e ère hoì te reira te titauraa ta te ioa e heheu mai ra.

Uiraa : eita anei e tano ia ravehia te tahi feruriraa mai teie ta tātou e rave ra hou a rave ai te faaotiraa.

Te tahi uiraa : aita ra anei te iōa e tatahi faahou nei i te parau no te vahine i rapae aè i te mau tiàraa i roto i te Etārētia (tahuà)

Ia hiòhia te òrometua, ua ìte o ia i te parau no te Etārētia e te parau no te Porotetani
I roto noa i te pāroita o ia e ìte ai i te parau no te Māōhi, tei roto i terā manaò e mea faufaa no te tahi òrometua ia ìte maitaì i te parau no te reira mataèinaa i reira o ia e òhipa ai.

I mua i teie parau no te titauraa, e mea tià ia tonohia te tahi òrometua no te tuatāpapa i to tatou parau.

Ia pāpaì atoà tātou i te tahi mau puta aàì, pehepehe , paripari, ei haafaufaaraa i to tātou parau
Ia faaineine atoà rā te òrometua i niā i te òhipa tanuraa māa, ahimāa, faaètaètaraa tino , tautai e te rāau Māōhi.

Te mau faaravaïraa i horoàhia i nià i te mau parau a Iteraèra mā e a Terahimonoarii mā

Iteraèra : tei pīhāi iho noa te tahi mau parau, aita rā e haapaōhia ra. Ua faahiahia i te mau tatararaa a Pohue. E tano e faaineine i te tahi òrometua no terā tuhaa. E tūrai i to tātou mau taata no te pāpai e āfai i te fare puta no te hoo. E tano te òrometua ia ìte i te parau o te vāhi òhiparaa.

Taarii : te vai ra te tahi mau puta ta ù i ìte i nià i te tahi mau tuaroì a te mau rūau, e haamata ihoā rātou na nià i te parau o te fenua e haere atu ai i nià i te irava tuaroì.

Tahiarii : te vai ra te huru taata e fanaò ai òe i te parau o te fenua. Tei te huru o te vāhi. Te vai ra e noaa noa te tahi tuhaa. E faaitoito te mau utuafare i te ìmi i te parau o te fenua. Te tahi hiōraa : te parau no Huuau, te auraa o teie iōa, « e faaū i te au i rapae » ; e faahaere i te ìno i rapae hou a òòmo ai i te parau maitai. Mea faufaa te ìteraa i te parau o te fenua hou a haapii ai i te parau o te Atua.

Taoàhere : I roto i te faaineineraa òrometua, a taa noa atu te parau no te tonoraa, e mea faufaa te hiò-faahou-raa i te huru faaineineraa. Te vai ra te raveà no te Veà Porotetani i faaōhipahia i te tau o te mau veà tonono farāni. E tano atoà e faaōhipa no te haafaufaa i te parau o te Māōhi, a taa noa atu te haafaufaraa te tuaroì e te faaitoitoraa. I roto i te mau tapura haapiiaraa a te mau rūau, ua haapiihia te mau parau o te puta Tahiti i te Pō. I roto i te haapiiaraa Tiàtono e ta te mau taeae e tuahine, e haafaufaa i te parau o te fenua.

Taarii : no te mau veà tonono i òhipa mai na i roto i ta tātou Etārētia, e haere rātou i Raro no te haapii i te reo (Heller, Joly...) hou a haere mai ai e haapii i te āua.

Te parau a Taahitua mā e a Tahiarī mā
Te òrometua i mua i te parau no te iōa Ètārētia Porotetani Māōhi.

I) – Te titauroa :

1 – Te fāriira te òrometua i te tomo ānei, aore ra i te tāati i niā i teie iōa.

Te tahi parau e tano e tauturu ia tātou i te oraraa e te amora a i teie iōa to tātou, te parau ia no te vine o ta Ietu i faahiti i roto i te Ioane 15. Oia hoī, ia àti anaè tātou i niā i teie iōa, na te iōa noa e tauturu mai ia tātou i te faatupuraa i te tapura òhipa o ta na e titau mai ra.

2 – Te faaitoitoraa i te amo i te tapura òhipa o ta teie iōa e titau mai ra ia tātou ia faatupu.

Ua fārii te pupu i to na paruparu na mua roa i te faatupuraa i te titauroa ta teie iōa e titau mai ra ia tātou e te māramarama-òre-raa i te parau o te Porotetani e te parau o te Māōhi.

Ia faaitoito te mau ùtuafare òrometua i te māramaramaraa na mua roa i to na iōa.

II) – Te rāveà :

- Ia faaitoito ia te mau ùtuafare òrometua i te māimira a i te parau no te fenua no ta na vāhi òhiparaa. Na te reira parau e tauturu ia na i te ìteraa i te huru o te nūnaa o ta na e aratai ra, e te òhipa e tano ia na ia faanaho no te oraraa āmui.

- Ia faaitoito ia te mau ùtuafare òrometua i te māimira a e te haafaufaaraa i to tātou parau.

- Ia ineine atoà te mau ùtuafare òrometua i te mau tauira a o ta te parau e titau mai ra ia tātou e rave i roto i te roaraa o te tau.

III) – Poroira :

Te titauroa ia i te mau ùtuafare òrometua o te Tuhaa 1, ia faahaèhaa i mua i te parau a te Atua te tumu tātou i Māōhi ai. Te faarirora a i teie iōa to tātou ei fāira a faaroo na tātou i te mau mahana atoà, a tiā atu ai ia tātou ia haamāramarama i to tātou nūnaa. Na te Vārua o te Atua e tauturu mai ia tātou.

Te mau faaravaïraa i horoàhia i nià i te parau a Taahitua mā e Tahiarī mā

lotua : te raveà a te pupu. Te uiraa, e toru anaè i hiòhia. Hoê noa tei tauàhia, e toru i roto i te hoê. Faaô i to rātou ààì, te vāhi maitai, te fifi e te òaòà. Te iòà, ua faarirohia ei tapura òhipa. Ua hiòhia o Rataro mai te tahi faaora a te Atua.

Teiva v. : Faaitoito i e mau utuafare òrometua, ia ineine no te mau tauraa. Tītauhia ia tauī. E fārii i te amo, e titau-atoà-hia ia tauī e ia ineine.

Tahiarīi : ua hiò-âmui-hia te parau. Mai ta tātou e taiò i te pīpīria, e tītauhia mai te faahuru-ê-raa. Hiòraa, te parau o Nitotemo, tītauhia ia fanau faahou. Faaruè i te tahi mea no te haere i te vāhi e te mea e tītauhia ra. Eita e tano e faaātea i te parau.

Taahitua : ia ineine i te tauraa, mai te taureàrèa i roto i te tau. Ia ineine noa tātou, tei te huru ta tātou e ora, te mea e orahia ra. Te vai ra eita e ôhie i te tauī. E haapīi i te tauī. Te oraraa faaroo e te mea e orahia ra. E haamatau i te ora i te vāhi i tauīhia. E haapae i te mea i vaiihohia.

Tehau : na te faaâpīraa e tauī e na te tauraa e faaâpī.

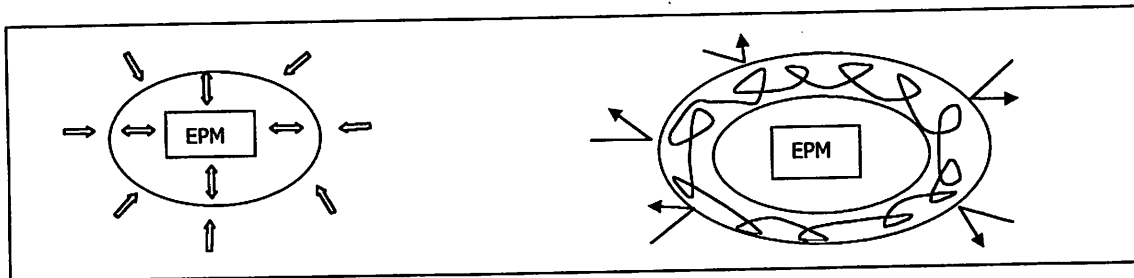
Tahiarīi : te faatupuraa i te tauraa, te hopeà ia o te maramarama. Na te parau e tauturu i te tomo i roto i te tauraa e te faaâpīraa. E faaruè i te tahi no te rave i te mea âpī.

Iteraèra : te tupu noa ra te tauraa i roto i te faaâpīraa. Te faarirora i nā parau e toru ei hoê. E tano e hiò i te parau o te vahine i nià i te marae.

Taoàhere : e tauī, e faaâpī. Horoà atu e horoà mai. E tapihoo i te mea âpī e te mea rūau.

Taarīi : e tītau i te maramarama o te parau, e tītauraa na te faaroo. Te vai ra te tūramaraa a te hiroà faaroo e a te parau a te Atua. Te fifi, ia tupaia te tahi i nià i te tahi. E tauī te oraraa vaamataèinaa. Ia tauī te èvaneria, tei hea to mua, tei hea to muri, e tauīhia ihoā. Te vai ra te faatitāifaro, te faahuruê, ei òhipa e âpī ai e e tauī ai.

Te parau a Rahiti mā e a Tehau mā

Teie tātou i te ùputa no te tahi tau âpi o te Etārētia Porotetani Māōhi. Te uiui nei rā te feruriraa i te manaōraa i te âveiā, ia òre teie pahi ia tautoo na roto i te faarururaa i te mau matai rarahi i roto i to na tere, ia hee noa rā.

Te titauraa i teie nau ùtuafare òrometua i roto i te manaōnaoraa rahi, ia nuu teie pahi to tātou i mua, o ia hoi te rāveà ia e tano e mau pāpū no te tautururaa i teie na ùtuafare, te tuhaa hoē i roto i to na oraraa, e no te tauturu-atoà-raa ihoā i te nūnaa i mua i te mau fifi rau atoà e rave rahi, o ta tātou i taua parau mai na.

E mea rau mau ā te fifi tei fahitihitihia e tātou i roto i te roaraa o teie hepetoma, i roto i te nuuraa o teie Etārētia Porotetani Māōhi. Ua faahiti noa tātou, aita roa aè rā e raveà papu (*méthode*) i parauparauhia, no te tautururaa i te mau tino òrometua i roto i te tuhaa, te ùtuafare, âmuiraa e pāroita. Taaê noa atu ai te parau a te Atua.

Inaha rā hoi, ia vaiiho mau anaè tātou e na te parau a te Atua tātou e aratai, te horoàhia ra i reira te raveà pāpū maitai e aita atu, no te iriti, no te faatiāma ia tātou i mua i teie mau manaōnaoraa e rave rahi.

Te titau nei teie nau ùtuafare òrometua i to te tuhaa taatoà ia ora papu (*sérieux*) i roto i te parau no te HAAPAERAA MĀA e te PURE. Aita atu e raveà ê atu i teie no te tautururaa ia tātou. Mā te ite atoà rā e, e àroraa tāmau te reira na tātou.

Te mau faaravaïraa i horoàhia i nià i te mau parau a Rahiti mā e Tehau mā

E manaònaòraa rahi ta mātou e te raveà i horoàhia, te pure e te haapaeraa māa. E ora pāpū ia iti, eita e òre roa. tei roto i te parau no te « équilibre naturel des choses ». te manaò tumu, ia matara. Na parau a te Atua e tauturu i te rave-pāpū-raa te mau utuafare òrometua, te pāroita e te tuhaa.

Iteraèra: te tūāti ra te manaò e, e raveà hopeà teie. E te raveà mata mua. E peu rahi teie na tātou, eita e rave i te tuhaa e tano e rave. Te parau paari o te fenua, eita e roaa ia tātou ia faaùe i te Atua. E tuhaa rahi, e raveà hopeà rā.

Tehau u.: e raveà e tano tātou e rave hou a faaruè ai i te tahi fenua. E haamata na nià i te utuafare òrometua e haere atu ai i te tahi mau tuhaa.

Tahiarii: e faahaehaaraa te tītauhia ra ia tātou. Te ùme noa ra ta tātou uuiiraa. E parahi i raro. E hiò i te mau vāhi i maraa e tei òre i maraa. No te haapaeraa māa e te pure, e uuii i te huru pureraa e orahia ra i roto i te oraraa pāroita. I mua rā i nā pureraa e toru i te hepetoma, o Papenoo, o HUUau e o Tiàrei noa terā e ora ra i terā faanahoraa. Aita anei tātou i tātahi i te vāhi maitai. E tano e parahi e e ani i te tauturu a te Atua no te rave i te mea e maitai ai.

Papai Parau Rahi: te amora a i te iòa. Te vai ra te tino, te farāni, te âfa. Na hea i te amora, eita anei rātou e huru ê i mua i te tītauraa a te Māòhi.

Taoàhere: e amo i te iòa. Na vai e amo ra ia vai. Ia fanau mai, ua Etārētia ê na, ua Porotetani ê na e ua Māòhi ê na. Na rātou i amo ê na. I pīhai i teie raveà no te pure e te haapaeraa māa e te tahi atu mau raveà, te vai atoà ra te parau a to raro e, « e tahuà maitai te feruriraa manaò ».

Te parau a Taaroarii mā e a Temeèhu mā

Te tītauraa a teie iōa ETĀRĒTIA POROTETANI MĀŌHI i te òrometua i teie mahana,

Te haereraa i rapae

Te tumu, mea rahi aè to rapae i to roto (taata)

Te vai atoà rā te fifi

No te haereraa i rapae

Te tahi ia mau faanahoraa, pāroita, tuhaa, faatereraa...

Te mau manaò faaravaì i horoàhia

Taaroarii : e fifi no te feiā i roto aita e tae mai ra e no te feiā aita e âmui mai ra i te faanahoraa a te pāroita.

Taoàhere : no te feiā taiva, aita rātou e âmui mai ra, aita rā te tauturu e òre ra.

Teiva : te feiā e rātere mai na te mau motu, ia haere mai i Tahiti, eita e âmui i te pureraa.

Tahiarīi : haamanaò i te auraa o te taò pāroita, e feiā rātere.

Iteraèra : te feiā e vai noa ra, ia tae i te hopeà i reira e ìte ai e pāroita ta rātou. I nia i te tiàtonoraa e tahe noa ai. I roto i te mau pāroita rarahi (o vai te pāroita rahi roa aè ? Te pāhonoraa a Taarii : ia taiòhia na nià i te rahiraa taata, o Punaauia, na nià rā i te moni mē, o te tuhaa 4 ia) mai Tiroama), te vai ra te mau pāroita i nā roto atu ia na, e piti (Rau Orive e Evaneria), noa atu rā terā « fanauraa », ua vai noa te rahiraa taata. No Faaa, ia hiòhia, ua pau tātou. Na te Apooraa faatere e tūrai i teie parau, e haapāroita i te tahi mau âmuiraa. Ia tano i roto i te pāroita Tiroama. E pau te taima no te tauī. Aita e taima no te âpee i te mau utuafare, te mau haaipoiporaa. Hiòraa : te hoè taata hoe vaa. E pau te taima i te mātaitairaa i te afata teata e te mau hohoà. E rārahi roa te tahi mau pāroita.

Taarii : Mauruuru no te mau feruriraa a te tuhaa e ta òtōu mau faanahoraa òhipa . Te vai ra te tahi mau tuhaa aita â i tae atu ra i nià i te reira huru feruriraa. Tei reira te manuiaraa o te mau tapura òhipa. Te vai ra ihoā te taata eita e roahia no te rahi o ta tātou tapura òhipa. E tano ihoā e faanaìnaì. I roto i te pāroita rahi mai ia Faaa, te fifi rahi, te parau ia o te mē, te apooraa tiàtono e te faanahoraa o te mau fare âmuiraa. Te mea e tapae ai i nià i te fā e tītauhia ra, ia faanaìnaì. Te hiòraa no te pureraa reo farāni e te fifi o e reo. Ua ôpua na i Afareàitu e aita â i manuia. Te fifi rahi i Faaa, te parau ia no te apooraa tiàtono. Ua ineine te tahi mau âmuiraa i Papara.

Rahiti : aita e faufaa e faahiti i te parau o te pau (*institution*), e haapāpū rā i te oraraa faaroo.

Te parau a Taaroarii mā e a Temeèhu mā

Te tītauraa a teie iōa ETĀRĒTIA POROTETANI MĀŌHI i te òrometua i teie mahana,

Te haereraa i rapae

Te tumu, mea rahi aè to rapae i to roto (taata)

Te vai atoà rā te fifi

No te haereraa i rapae

Te tahi ia mau faanahoraa, pāroita, tuhaa, faatereraa...

Te mau manaò faaravaì i horoàhia

Taaroarii : e fifi no te feiā i roto aita e tae mai ra e no te feiā aita e âmui mai ra i te faanahoraa a te pāroita.

Taoàhere : no te feiā taiva, aita rātou e âmui mai ra, aita rā te tauturu e òre ra.

Teiva : te feiā e rātere mai na te mau motu, ia haere mai i Tahiti, eita e âmui i te pureraa.

Tahiarīi : haamanaò i te auraa o te taò pāroita, e feiā rātere.

Iteraèra : te feiā e vai noa ra, ia tae i te hopeà i reira e ìte ai e pāroita ta rātou. I nia i te tiātonoraa e tahe noa ai. I roto i te mau pāroita rarahi (o vai te pāroita rahi roa aè? Te pāhonoraa a Taarii : ia taiòhia na nià i te rahiraa taata, o Punaauia, na nià rā i te moni mē, o te tuhaa 4 ia) mai Tiroama), te vai ra te mau pāroita i nā roto atu ia na, e piti (Rau Orive e Evaneria), noa atu rā terā « fanauraa », ua vai noa te rahiraa taata. No Faaa, ia hiòhia, ua pau tātou. Na te Apooraa faatere e tūrai i teie parau, e haapāroita i te tahi mau âmuiraa. Ia tano i roto i te pāroita Tiroama. E pau te taime no te tau. Aita e taime no te âpee i te mau utuafare, te mau haaipoiporaa. Hiòraa : te hoè taata hoe vaa. E pau te taime i te mātaitāraa i te afata teata e te mau hohoà. E rārahi roa te tahi mau pāroita.

Taarii : Maururu no te mau feruriraa a te tuhaa e ta òutou mau faanahoraa òhipa . Te vai ra te tahi mau tuhaa aita â i tae atu ra i nià i te reira huru feruriraa. Tei reira te manuiaraa o te mau tapura òhipa. Te vai ra ihoā te taata eita e roahia no te rahi o ta tātou tapura òhipa. E tano ihoā e faanaìnaì. I roto i te pāroita rahi mai ia Faaa, te fifi rahi, te parau ia o te mē, te apooraa tiātono e te faanahoraa o te mau fare âmuiraa. Te mea e tapae ai i nià i te fā e tītauhia ra, ia faanaìnaì. Te hiòraa no te pureraa reo farāni e te fifi o e reo. Ua ôpua na i Afareàitu e aita â i manuia. Te fifi rahi i Faaa, te parau ia no te apooraa tiātono. Ua ineine te tahi mau âmuiraa i Papara.

Rahiti : aita e faufaa e faahiti i te parau o te pau (*institution*), e haapāpū rā i te oraraa faaroo.